

DOCUMENTA HISTORICA 86.
Az SZTE BTK Történezm Diákkör kiadványa

IDŐSEBB PLINIUS A MÁGIÁRÓL
(részletek a 28. és 30. könyvből)

A dokumentumot fordította, a bevezetést és a jegyzeteket írta:
TAKÁCS ANIKÓ

JATEpress
Szeged 2011

A Documenta Historica eddig megjelent számai:

1992

1. Az 1887-es földközi-tengeri egyezmények. [Nyemcsok Attila] (*elfogyott*)
2. A tiltsiti béke (1807. júl. 7.). [Szász Erzsébet] (*elfogyott*)
3. Talleyrand, Charles-Maurice: Értekezés annak előnyeiről, hogy a jelen körülmények között új gyarmatokat szerezzünk. [Szász Géza]
4. A schönbrunni béke (1809. okt. 14.). [Szász Erzsébet]
5. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot! (A cseh-szlovákok áldozatának történelmi bemutatása). [Gulyás László] (*elfogyott*; utánnomás: 23. sz.)
6. Korai angolszász törvények I. A kenti törvények. [Szántó Richárd] (*elfogyott*)
7. Az 1939–40-es finn–szovjet háború dokumentumai. [Engi Imre]
8. Dokumentumok az orosz–szovjet törekvésekről a Boszporusz és a Dardanellák megszerzésére (Konstantinápoly-egyezmény, 1915; német–orosz tárgyalások, 1940). [Boros Tamás]

1993

9. A Birodalom és Észtország. A szovjet–észt szerződés meg születésének dokumentumai (1939 szeptember). [Vandlík Krisztina]
10. Edward Balliol skóciai hadjárata. Részletek a Lanercosti krónikából és a bridlingtoni kanonok Gestájából. [Kiss Andrea]
11. Az 1943 decemberi Beneš–Sztálin–Molotov megbeszélések dokumentumai. [Gulyás László]
12. Békeszerződés Nagy-Britannia és az Egyesült Államok között (1783. szept. 3.). [Kökény Andrea]
13. Új bécsi tudósítások a kiváló Schwarzenberg grófnak a tatai, veszprémi és palotai erődök és más helyek elfoglalásáról, a szigeti erőd összeomlásáról és a Törökországban napról-napra erősödő hanyatlásáról (1599). [Lévai Judit]
14. 1789 Franciaországa a panaszok tükrében. [Gyuricza Róbert]

1994

15. Az 1594-es birodalmi gyűlés határozatai a magyar háborút illetően. [Wölfinger Ildikó]
16. Volgai német dokumentumok (1918–1941). [Opauszki István]
17. Az 1916. évi arab felkelés kiáltványa. [Ferwagner P. Ákos, Lőkös István]
18. A Bayeux-i faliszőnyeg. [Varga Vanda Éva] (*elfogyott*; utánnomás: 34. sz.)

1995

19. A Constantinus-i adománylevél (Donatio Constantini – VIII. sz.). [Piti Ferenc] (*elfogyott*)
20. A Hét Sziget Köztársaság és Kapodisztriasz. [Szász Erzsébet]
21. A lengyel emigráns kormány és a Szovjetunió kapcsolatfelvételének dokumentumai, 1941. [Csósz László]
22. Németország két megosztási terve (Morgenthau-terv, Frankfurti dokumentumok). [Mayer János]
23. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot! (A cseh–szlovákok áldozatának történelmi bemutatása). [Gulyás László] (az 5. sz. utánnomása).
24. Az 1849-es magyar–velencei szerződés. [Krámli Mihály]
25. Az Anitta-felirat (i. e. 1600 körül). [Bolega Erika]

DOCUMENTA HISTORICA 86.
Az SZTE BTK Történelem Diákkör kiadványa

IDŐSEBB PLINIUS A MÁGIÁRÓL
(részletek a 28. és 30. könyvből)

A dokumentumot fordította, a bevezetést és a jegyzeteket írta:

TAKÁCS ANIKÓ

JATEpress

Szeged 2011

A dokumentum forrása:
Id. Plinius: *Naturalis Historia*

Szakmai és nyelvi lektor:
DR. HOFFMANN ZSUZSANNA
DR. GALÁNTAI ERZSÉBET

Sorozatszerkesztő:
PÁNDI LAJOS

A kötet megjelenését támogatta:
SZTE BTK történeti Intézet

© SZTE BTK Történelem Diákkör, 2011
© Takács Anikó, 2011
HU-ISSN 1216-0954

Tartalom

Bevezetés	5
Plinius élete és munkássága	5
A <i>Naturalis Historia</i>	7
Mágiatörténeti adatok Plinius <i>Naturalis Historiájában</i>	9
XXVIII. KÖNYV	19
XXX. KÖNYV	29
Az eddig megjelent fordítások	39
A fordítás alapjául szolgáló szövegkiadások	39
Felhasznált irodalom	40
Summary	42

Bevezetés

PLINIUS ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

Gaius Plinius Secundus, akit megkülönböztetésül hasonló nevű unoka-öccsétől és fogadott fiától az idősebb Plinius (*Plinius Maior*) néven szoktunk emlegetni, a császárkor első századának egyik kiemelkedő írója, az ókorból egyetlen ránk maradt enciklopédikus műnek, a *Naturalis Historianak* a szerzője.¹ Életéről és tevékenységéről sokat megtudhatunk az ifj. Plinius levelezéséből.² A kor jeles íróihoz (Catullus, Vergilius, Livius) hasonlóan *Transpadanus* (*Praef.* 1), az észak-itáliai Comumban született Kr. u. 23/24-ben gazdag lovagrendi családba. Ifjúkori tanulmányait Rómában végezte, itt csatlakozott a hadvezér és tragédiáiró L. Pomponius Secundushoz, akinek életéről később írni fog.³ Háborús szolgálatát Germániában töltötte, ahol lovassági parancsnok volt. A lovas harcmódról, a hajtógépek használatáról szerzett tapasztalatait, valamint a germán háborúk részvevőjeként azok történetét is összefoglalja egy-egy műben.⁴ Kr. u. 52-ben visszatért Rómába, és jogi tanulmányokat folytatott, egy ideig ügyvédként működött.⁵ Nero uralkodása alatt szándékosan visszavonult a közélettől, életének ebben a szakaszában csak tudományos kutatásainak, valamint grammatikai és retorikai tanulmányoknak szentelte az idejét. Ekkor születtek a szónokká válásról és a kétértelmű beszédről írt művei.⁶ Kr. u. 68 körül folytatta katonai pályáját, részt vett a judeai hadjáratban. Itt ismerkedett meg Vespasianusszal és fiával, Titusszal, a későbbi császárokkal, és kö-

---

¹ Sallmann, K.: Plinius der Ältere 1938–1970. Forschungsbericht. In: *Lustrum* 18. 1975. 5–299, 345–352. Továbbá: Serbat, G.: Pline l’Ancien. Etat présent des études sur sa vie, son oeuvre et son influence. In: *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*. II. 32. 4.: Berlin–New York 1986. 2069–2200.

² ifj. Plinius: *Epistulae* 3, 5; 6, 16.

³ *De vita Pomponii Secundi libri duo* (Pomponius Secundus életéről két könyvben).

⁴ *De iaculatione equestri unus* (A lovassági harcmódról egy könyvben); *Bellorum Germaniae libri XX* (A germán háborúkról húsz könyvben) – ezt Tacitus is felhasználta: *Tac. Ann.* I, 69 és a Germániában.

⁵ ifj. Plinius: *Epist.* 3, 5, 7.

⁶ *Studiosus libri III* (A tudós; retorika három könyvben) – ezt Quintilianus pedánsnak nevezi *Inst.* 11, 3, 143; *Dubii sermonis libri VIII* (Kétértelmű szavak nyolc könyvben).

tött velük baráti kapcsolatot.⁷ A 70-es évek elején Hispániában volt procurator,⁸ majd Galliát és Afrikát is megismerte.⁹ Kr. u. 76-ban tért vissza Rómába, ahol Vespasianus udvarában dolgozott. A császár bizalmas híveként naponta bevonták a hivatali ügyintézésbe.¹⁰

Tudományos tevékenységét hivatali ügyei mellett is folytatta. Ezekben az években írta meg két legnagyobb terjedelmű művét. Az *A fine Aufidi Bassi* az unokaöccse által posztumusz kiadott, gazdag tematikájú történeti mű, amely Caligula császártól Titusig tárgyalta az eseményeket (Neróval szemben ellenséges, a Flaviusokkal szemben barátságos irányultsággal).¹¹ A mű sajnálatos módon elveszett, de Suetonius, Plutarchos és Tacitus gyakran felhasználták.

A másik, valójában a legjelentősebb műve a *Naturalis Historia* 37 könyvben, amelyet Kr. u. 77–78-ban adott ki, s az akkori császárnak, Titusnak ajánlott. Mindkét könyv terjedelme alapján megállapíthatjuk, hogy megírásukhoz hatalmas gyűjtőmunkára volt szükség. Fantasztikus munkabírását és munkamódszerét unokaöccse levelezéséből részletesen ismerjük. Csak néhány órát fordított alváásra, ezentúl minden szabad percét kihasználta, hogy tudományos kutatásait bővítse: „... az ő szemében időfecsérlés volt minden perc, amit nem tanulmányainak szentelt az ember.”¹² Így amikor evett, fürdött vagy utazott, akkor is jegyzeteket készített, felolvastatott magának. „Minden olvasmányát kivonatolta: az volt a szavajárása, hogy nincs az a csapnivaló könyv, aminek ne volna néhány tanulságos részlete.”¹³

Ugyancsak unokaöccse tudósít bennünket 56 éves korában bekövetkezett haláláról.¹⁴ Kr. u. 79-ben a Misenumnál állomásozó flotta parancsnokaként a Vezúv kitérésének helyszínére sietett, hogy segítsen a bajba jutottakon, illetőleg, hogy szemtanúja legyen a rendkívüli természeti eseménynek, de a kitörő mérges gázok következtében életét veszítette. Magatartása a katasztrófa idején is kutatói szenvedélyéről, bátorságáról és segítőkészségéről tanúskodott.¹⁵

---

⁷ Id. Plinius: Természettarjz (XXXIII–XXXVII). Az ásványokról és a művészetekről. Ford.: Gesztelyi Tamás–Darab Ágnes. Bp., Enciklopédia Kiadó 2001. 369–381.

⁸ ifj. Plinius: *Epist.* 3, 5, 17.

⁹ Plin. *Nat. Hist.* II, 150; VII, 36.

¹⁰ ifj. Plinius: *Epist.* 3, 5, 9.

¹¹ *A fine Aufidii Bassi libri XXXI* vagy másképp *Historia temporum meorum* (*Nat. Hist. Praef.* 20 és II, 85, 106); *Tac. Ann.* XV, 53; *Hist.* 3, 28.

¹² ifj. Plinius: *Levelek* 3. könyv, 5. Az idősebb Plinius írói munkássága. Ford.: Szepessy Tibor. Bp., Európa 1981.

¹³ ifj. Plin. *Epist.* 3, 5.

¹⁴ ifj. Plin. *Epist.* 6, 16.

¹⁵ Michael von Albrecht: *A római irodalom története* II. Bp. 2004. 1011–1020.

A NATURALIS HISTORIA

A *Naturalis Historia* Plinius legnagyobb és teljes terjedelmében fennmaradt műve. Magyar fordításban a Természetrájl¹⁶ monumentális terjedelmű és hatalmas információtömeget tartalmazó, 37 könyvből álló enciklopédikus mű, amely a kor összes tudományos ismeretét igyekszik összefoglalni. Az enciklopédia, mint műfaj rendkívül újszerű volt már akkoriban is (*Praef.* 1. 14), ehhez hasonló csak M. T. Varro *Antiquitates rerum divinarum et humanarum* című munkája lehetett, amiből viszont csupán töredékek maradtak fenn. Plinius a mű bevezetőjében büszkén hangoztatja, hogy sem a latinok, sem a görögök közül nem mert senki sem efféle munkára vállalkozni: hogy tudniillik feldolgozzon mindent, ami a természettel kapcsolatos. Ezáltal igyekezett művébe mindent belezsúfolni, amit addig összegyűjtött (XVII, 137). Művét egyfajta *thesaurus*nak (=kincsestár), példa- és adattárnak szánta, melyben minden, a természettel kapcsolatos kérdésnek utána lehet nézni (*Praef.* 17). A természettudományos vonatkozások mellett a szerző munkáját gazdagon illusztrálja történeti események, különleges epizódok közbeiktatásával. Az antik szerzőktől eltérően, akik elhallgatják forrásaikat, Plinius az I. könyvben felsorolja mindazon szerzők neveit, akiknek a műveiből merítette anyagát, valamint az egyes könyvek tárgymutatóját (tartalomjegyzékét). Saját számításai szerint 20 ezer dologra tér ki a könyvekben, és adatait 100 szerző mintegy 2000 kötetéből gyűjtötte össze. Művét könnyen kezelhető lexikonnak szánta, amelyben könnyen utána lehet nézni a kívánt kérdésnek.

Plinius a sztoikus filozófia hatására a világot élő, organikus egésznek tartotta, amelyet áthat az isteni erő. Úgy gondolta, hogy ez a lélekkel felruházott természet önzetlenül táplálja az embert, ezért a természetet csodálni kell, és meg kell ismerni nagyszerűségét. A megismerése azért is fontos az ember számára, mivel csak ilyen módon lehetséges harmóniában élni a természettel, mindez szükséges ahhoz is, hogy az ember megtalálja helyét az univerzumban. Ez a természetértelmezés indokolja a környezet fokozott kíméletét és védelmét. A műben számos helyen esik szó a természetrombolásról, letarolt erdőkről, elterelt folyókról, kipusztult növény- és állatfajokról, amiért a természettudós az emberi mohóságot és kapzsiságot teszi felelőssé. Plinius célja műve megírásakor elsősorban az volt, hogy a természetről megismert adatokat, ismere-

---

¹⁶ Id. Plinius: Természetrájl (XXXIII–XXXVII).). Az ásványokról és a művészetekről. Ford.: Gesztelyi Tamás-Darab Ágnes. Bp., Enciklopédia Kiadó 2001. 371.

teket egyetlen nagy munkába gyűjtse össze, és ilyen módon praktikus, a mindennapi életben használható ismeretekkel gyarapítsa az emberiséget. A *Naturalis Historia* az adatok és tények sokaságára, nem pedig stílusára összpontosított. Pliniust az a vágy vezérelte, hogy minél több munkából készítsen kivonatot, s arra már nem futotta idejéből, hogy azokat egységes stílusban öntse formába. A mű stílusát ezért sok kritika érte, hiszen a sok különböző forrásból vett anyagot gyakran csak egymás mellé rakta.¹⁷

A gyakorlati szempont mellett fontos volt számára a hagyományos római vallás elvárásainak és az ősök erkölcsének (*mores maiorum*) való megfelelés is. Enciklopédiáját a művelt olvasóknak szánta, és a tényanyagot igyekezett anekdotákkal, paradoxonokkal, mindenekelőtt azonban morális fejtegetésekkel éleníteni, melyek lehetővé teszik az olvasó számára, hogy a tárgyalat témákat ne csak racionálisan ragadja meg, hanem belsőleg is kapcsolatot teremtsen velük.¹⁸

A *Naturalis Historia* felépítése röviden a következő: Az 1. könyv az előszót (*Praefatio*) tartalmazza, amelyben megtalálható az egész mű tartalomjegyzéke és a felhasznált szerzők listája. A 2. könyv a kozmológiával foglalkozik, amely a világmindenség leírását adja, a 3–6. az akkor ismert világ földrajzát összegzi, a 7. könyvben kapott helyet az antropológia, a 8–11. könyv az állatvilág leírását (zoológia) foglalja magában, a 12–19. könyvben a növényvilágot (botanika) ismerteti. A 20–32. könyv a gyógyászatot és az orvostudományt tárgyalja, végül a 33–37. könyv a metallurgia és a mineralógia, valamint a művészetek kérdéskörét vizsgálja.

Plinius művének sikerét mi sem bizonyítja világosabban, mint az a tény, hogy teljes egészében ránk maradt. Ehhez az is hozzájárult, hogy a maga a műfaj is divatossá vált. A Kr. u. 3. századtól elkezdődött kivonatolása is (Gargilius Martialis, Iulius Solinus). Leginkább gyógyászati tanácsai, receptjei iránt mutatkozott érdeklődés, ezért a 4. század elején a XX–XXXII. könyvekből összeállítottak egy 3 könyvre terjedő gyűjteményt *Medicina Plinii* címmel. Középkori hírnevét Hieronymus mellett Augustinus és a sevillai Isidorus alapozták meg.¹⁹ Bár a humanizmus korában és később, amikor egyre több tévedésére derült fény, Plinius tudományos tekintélye kezdett megínogni, de forrás-

---

¹⁷ Adamik Tamás: Római irodalom az ezüstkorban. Bp., Magyar Könyvklub 2002. 89–93.

¹⁸ Michael von Albrecht: A római irodalom története II. Bp. 2004. 1011–1020.

¹⁹ Id. Plinius: Természetrajz (XXXII–XXXVII). Az ásványokról és a művészetekről. Ford.: Gesztelyi Tamás–Darab Ágnes. Bp., Enciklopédia Kiadó 2001. 379.

értéke – az antik tudomány- és művészettörténet, vallástörténet és néprajz szempontjából – ma is pótolhatatlan, különös tekintettel az általa megőrzött olyan antik auktorok műveinek részleteire, akikről csak az ő enciklopédiája alapján van tudomásunk.

MÁGIATÖRTÉNETI ADATOK PLINIUS *NATURALIS HISTORIÁJÁBAN*

XXVIII. könyv

A *Naturalis Historia* könyveinek az egyharmada (XX–XXXII.) a gyógyászat kérdéseivel foglalkozik, pontosabban a növényekből és állatokból nyerhető, illetve a belőlük előállítható gyógyszerekkel. Az orvostudomány témakörében a **XXVIII. könyvet** az emberből vett orvosságok ismertetésével kezdi, ebben első alkalommal olvashatunk a mágusokról, és azok különböző praktikáiról. Plinius már az elején leszögezi, hogy ő orvosságokról, és nem olyan gaztettekről akar írni, amelyeket a mágusok folytatnak (XXVIII, 8).

A mágusok által gyakorolt gyógy módokat helyteleníti, azokat ártalmasnak és bűnösnek tartja. Úgy gondolja, hogy a mágusok csalárdságaikkal félrevezetik az embereket, undorító, szentségtörő módszereket és kellekeket alkalmaznak a gyógyítás során [pl. halott ember testrészeit] (XXVIII, 5). Plinius ugyanis mint a természet tökéletességének híve és csodálója, a gyógyuláshoz a gyógyszerek azon csoportját tartotta a legjobbnak, amikor a természetes alapanyagokat minden változtatás nélkül felhasználták. Az emberi beavatkozásra, mint kockázatos praktikára tekintett. Plinius azon is felháborodik, hogy az orvosok az egyedüliek, akik büntetlenül halálba küldhetik az embert (XXIX, 8). Úgy gondolta, hogy nem kívánhatjuk annyira az életet, hogy azt bármi áron, bármilyen módszerrel meghosszabbítsuk (XXVIII, 9). Mai értelmezés szerint Plinius szemlélete a homeopátiával rokonítható.

A mágikus gyógy módok terjesztőjeként a perzsa Osztanészt nevezi meg (XXVIII, 6), aki Xerxész, perzsa király kísérelője volt hadjárataiban. A görögök közül Démokritoszt (XXVIII, 7) emeli ki, aki a mágikus gyógy módok legodaadóbb követője lett. A görög orvosokról tudjuk, hogy később eljutottak Rómába is, ahol addig csak a népi gyógyászat létezett. Az újfajta módszerekkel gyógyító idegeneket eleinte nem övezte nagy bizalom, később azonban annál népszerűbbek lettek. Plinius munkájában (28. könyv) az orvoslás történetéről is ad egy rövid összefoglalást.

A szerző ezt követően azt a kérdéskört vizsgálja, hogy az imádságokban a mágikus szavaknak és a varázskéneknek ténylegesen van-e valamilyen hatásuk az emberek életére nézve. Bár ő maga nem teljesen hisz benne, azt azért leszögezi, hogy az áldozásnál, vagy az istenek akaratának kifürkészésekor (jóslás), mindenképpen hatásos és kívánatos a rituális előírások pontos követése (XXVIII, 10).

Az imádságok, varázskének három fajtáját különbözteti meg: a jót kérő, a rosszat elhárító és az ajánló imádságokat (XXVIII, 11). Példaként említi a Deciusok híres, önfeláldozó imádságát, Tuccia, Vesta-szűz könyörgését, valamint a Tizenötös férfiak testületének (*Quindecimviri*) szent fohászzkodását, az ilyen könyörgő imáknak a hatását a korábbi évszázadok is bizonyítják (XXVIII, 12). Kiemeli továbbá, hogy mennyire fontos a rituális szövegek a legcsekélyebb hiba, minden tévesztés és nyelvbortlás nélküli felolvasása. Tullus Hostilius királyt például villámcsapás sújtotta, mert az áldozásnál bizonyos előírásokat nem vett figyelembe (XXVIII, 14).

Ezen példák és előírások után Plinius rátér a XII táblás törvények rendelkezéseire, amelyek a mágikus módszerek meglétét bizonyítják.²⁰ Eszerint: „*Qui fruges excantassit*” [Az, aki varázslással akar termést] vagy „*Qui malum carmen incantassit*” [Az, aki átkot mond] (XXVIII, 18). A rómaiak ugyanis hittek abban, hogy bizonyos vokális rítusok – *carmina* – sajátos természetfeletti hatást idéznek elő. Ebben az esetben arról van szó, hogy törvényileg tiltották be azon praktikákat, amelyek mágikus ráenekléssel, varázslással akarták mások természetét tönkretenni (*carmina mala*). A *carmenek*nek ez a csoportja kifejezetten ártó szándékú volt. Elterjedtségüket mutatja az a velük szemben érzett általános félelem, amiről Plinius így ír: „*Defigi quidem diris praecationibus nemo non metuit*” [Bizony mindenki fél attól, hogy rontó imákkal megátkozzák] (XXVIII, 19).

A rómaiak rettegetek a *dirae*-től, a *defixio*-tól, mivel erejüket elháríthatatlannak tartották, amelyek ellen nem véd semmiféle könyörgés, sem áldozat.²¹ Ennek ellenére teljesen szokványos volt a hétköznapi életben az átkok, megrontások és gonosz varázslatok alkalmazása. A fennmaradt feliratokból és varázspapiruszokból is az derül ki, hogy Rómában a mágia két fő funkciója: a gyó-

---

²⁰ Dickie, Matthew W.: Magic and magicians in the greco-roman world. Routledge, London–New York 2001. 137–146.

²¹ Hoffmann Zsuzsanna: A Dirae mint carmen magicum. In: Acta Antiqua et Archaeologica Suppl. II. Szeged 1979.

gyászat és a jóslás közül egyik sem terjedt el oly mértékben, mint a rontó vagy a szerelmi mágia.

A köztársaságkori törvények közül a mágiához kapcsolódik még a *veneficium*. A Kr. e. 81. évben a diktátor Sulla hozta a *Lex Cornelia de sicariis et veneficis*, vagyis az „orgyilkosok és méregkeverők” elleni törvényt. A *veneficium* minden olyan cselekvést jelentett, amely valakinek a hirtelen halálához vezetett, mérreg vagy valamely tiltott eszköz segítségével. Évszázadokon keresztül ez volt minden mágia elleni eljárásnak az alapja Rómában.²²

A kutatók számára a mágikus praktikák és a népi vallásosság jellegzetes bizonyítékai, az átoktáblák (*tabulae defixionum*), ugyanezek egyben kitűnő források is az adott kérdéskör tanulmányozásához. Ezek főleg ólomtáblácskákra írt átokszövegek, melyek az ókori világ egész területéről nagyon nagy számban kerültek elő. Ma az ilyen típusú feliratok vizsgálatával az epigráfia foglalkozik. A *defixio* elnevezés a *defigo*, leszögez, megköt jelentésű latin igéből származik, az eljárások célja az volt, hogy alkalmazójuk egy másik embert alá vessen a saját akaratainak, esetleg valamire kényszerítse, és képtelenné tegye az önálló cselekvésre. A *defixiók* gyakorlati céljuk szerint öt nagy csoportra különíthetők el: 1. A perátokok (*defixiones iudiciariae*): ezek segítségével az alkalmazó peres ellenfelét átkozta meg úgy, hogy megbénította a vádló vagy a tanúk nyelvét. 2. A szerelmi varázslatok (*defixiones amatoriae*): céljuk az volt, hogy a szerzett személyből kiváltsák az érzelmek viszonját. 3. A versenyvarázslatok (*defixiones agonisticae*): kocsiversenyeken vagy egyéb versenyek előtt alkalmazták, a konkurencia hátráltatására, esetleg megbuktatására. 4. *Defixiók* léteztek a tolvajok és rágalmozók ellen. 5. *Defixiók* üzleti vetélytársak ellen, riválisok gáncsolására, hitelük rontására.²³

A mágikus praktikák további felsorolása közben ír Plinius az *evocatio deorum* (az istenek kihívása) szertartásáról. A kihívás azt jelentette, hogy egy ostromlott város védőistenét átcsábították a saját oldalukra azáltal, hogy az isteneknek gazdagabb kultuszt, templomokat, oltárokat, áldozatokat helyeztek

---

²² Graf, Fritz: A mágia a görög-római világban. Gondolat Kiadó, Budapest 2009. 35–47.

²³ Gager, John G.: Curse tablets and binding spells from the ancient world. Oxford University Press 1999; továbbá: Karl Preisendanz: Fluchtafeln (Defixion). In: Reallexikon für Antike und Christentum 8, 1972, 1–29; Christopher A. Faraone: The Agonistic Context of Early Greek Binding Spells. In: Magika Hiera: Ancient Greek Magic and Religion. Ed. by Christopher A. Faraone/Dirk Obbink. Oxford University Press 1991: 3–32; Graf, Fritz: A mágia a görög-római világban. Gondolat Kiadó, Budapest 2009. 88–97.

kilátásba saját városukban, mint amilyenben az isten az ellenség városában részesült. Ezt az ígéretüket a rómaiak mindig be is tartották, s ilyen módon az *evocatio* az idegen istenek Rómába való behozatalának fontos eszközévé vált. A ritusra vonatkozóan pontos előírásaik voltak. *Evocatio*hoz csak akkor volt szabad folyamodni, ha egy várossal háború folyt. A szertartásban papoknak kellett közreműködniük, és azt még a város megrohamozása előtt kellett lefolytatni, hogy az istenek a döntő harc időpontjában már a rómaiak oldalán álljanak. Az *evocatio* mellett ugyanakkor gyakori volt a *devotio* alkalmazása is. A *devotio* egyrészt azt jelentette, hogy a hadvezér ünnepélyesen felajánlotta magát az isteneknek a győzelem érdekében,²⁴ ugyanakkor jelenthette egy város elátkozását is, amely abból állt, hogy varázsszavak segítségével a Föld alatti hatalmaknak adták át az ellenséges várost, ily módon azt a veszébe döntve. A *devotiónak* alapvetően mágikus, az *evocatió*nak inkább a vallási jellege volt fontos. A gyakorlatban általában egymással szoros összefüggésben funkcionáltak. A két eljárás ugyanis meghatározott sorrendben került alkalmazásra. A városok elátkozása az istenségek *evocatiója* után következett. A *devotio* és az *evocatio* jó példát szolgáltatnak arra, hogyan keveredtek mágia és vallás egymással a római kultuszban és hitben.²⁵

A *carmina mala*, „ártó dalok” mellett meg kell említenünk, hogy léteztek hasznos és segítő *carmenek* is, amelyeket Plinius *carmina auxiliaria* (segítő célzatú ráenklések) névvel illet. A pozitív jellegű mágikus ráhatásokat általában a bőséges és gazdag termés érdekében végezték. Plinius több esetet is megemlít a segítő varázssénekekkel kapcsolatban. Homéroszt idézi, miszerint Odüsszeusz is varázssénekekkel állította el a vérzést a combján, Cato szerint ugyancsak varázssénekek segítik a kifecamított tagokon, M. Varro szerint a köszvényen (XXVIII, 21).

Plinius ezt követően összegyűjti mindazokat a babonás szokásokat, amelyeket a mindennapi életben alkalmazva pozitív hatást érhetünk el. Saját számításai szerint 226 megfigyelést ír le. Így e hosszú felsorolásban szó esik az újévi jókívánságokról, az ókorban divatos számmisztika témaköréhez kapcsolódóan a páratlan számok erejéről, különböző asztali szokásokról, a körmök levágásáról (XXVIII, 22–29).

---

²⁴ Livius, VIII, 9, 6.

²⁵ Köves-Zulau, Thomas: Bevezetés a római vallás és monda történetébe. Budapest 1995, Telosz Kiadó, 98–150. Továbbá: Hahn István: Róma istenei. Bp., Gondolat Kiadó 1975. 163; Gesztelyi Tamás: A római vallás története. Tankönyvkiadó, Bp. 1991. 16, 22.

XXX. könyv

Plinius a mágia kialakulását, történetét a XXX. könyv elején (1–20. fejezet) ismerteti.²⁶ Itt már az elején hevesen kikel a mágusok illetve azok hazudozásai ellen. Egyértelműen leszögezi, hogy a mágiát a legcsalárdabbnak tartja valamennyi mesterség között. Ugyanakkor beismeri, hogy beszélni kell erről a tárgyról, mert a mágia évszázadok óta virágzik, és mindig is nagy tekintélye volt (XXX, 1).

Először a mágia keletkezéséről olvashatunk. Eszerint a mágia a gyógyászat, a vallás és az asztrológia kombinációjából jött létre. A kiindulás a gyógyászat volt, amelynél kétféle gyógyító gyakorlatot különít el: egy jó és hatásos módszert, amit *medicinának* nevez, valamint egy rosszat és csalárdat, amit mágiának hív. Ilyen módon a mágia, bár magát felsőbbrendűnek tartja, a gyógyászat azon része, amely csak színleli a valódi gyógyítást. A gyógyászat mellett azonban a mágia elválaszthatatlan a vallástól. A *religio* ez esetben a hiedelmekhez és főleg a rítusokhoz való feltétlen ragaszkodást jelenti, amely az ókori emberekre különösen jellemző volt.²⁷ Harmadik komponensként az asztrológiát említi, amely a mágia jósló funkciójára utal (XXX, 2).

A mágia Plinius szerint Zoroaster által Perzsiából indult el, ott még a szerző korában is virágzott (XXX, 3). Elterjedése már 6000 évvel Platon halála előtt megkezdődött. Éppen ezért nagy benyomást tesz rá, hogy a mágia és praktikai ennyi időn át fennmaradtak, holott semmiféle írásos feljegyzés vagy irat nem maradt fenn róluk (XXX, 4). Az antik mágia tudománya ugyanis néhány beavatott kezében volt, ennek megfelelően zárt körben terjedt, mesterről tanítványra, apáról fiúra, esetleg lányra szállt.²⁸

Összefoglaló írásos munka valóban nem maradt fenn az antikvitásból. Az ismert munkák, mint például Cicero teológiai írásai, a *De natura deorum* és a *De divinatione* csak részletkérdéseket tárgyalnak. A kutatók számára azonban vannak kifejezetten az antik mágiára vonatkozó dokumentumtípusok: ilyenek

---

²⁶ Lowe, J. E.: *Magic in Greek and Latin literature*. Basil Blackwell, Oxford 1929. 1–14. Továbbá: André Ernout: *La magie chez Plin l'Ancien*. In: *Hommages à Jean Bayet*. Paris 1964. 190–195.

²⁷ *Arcana mundi: magic and the occult in the Greek and Roman worlds: a collection of ancient texts/translated, annotated and introduced by Georg Luck*. The John Hopkins University Press 2006. 33–92.

²⁸ Mózes VIII. könyvét lányának ajánlotta, lásd: PGM XIII 341–343:

a varázspapiruszok és a *defixiök*,²⁹ illetve a császárkori Egyiptomból származó papiruszkönyvek, amelyek időnként teljes részletességgel írják le a rituálékat, így a legizgalmasabb források közé tartoznak. Másrészt meg kell említeni azokat a teljes terjedelmükben fennmaradt papiruszkönyveket is, amelyek mágikus recepteket és a varázslónak szánt, a szertartásokra vonatkozó utasításokat tartalmaznak. Ezeknek a vallástörténeti szerepe óriási, a szövegek ugyanis az antik vallási gyakorlat olyan hozzáférhetetlen aspektusairól adnak részletes leírást, amelyeket csak kevesen ismertek, de ettől még nagy jelentőséggel bírtak.

A fennmaradt papiruszkönyvek nagy része a császárkor középső szakaszából származik. Legtöbbjük lejegyzője rendkívül magasan képzett lehetett, és figyelemre méltó pontosságra törekedett. A római törvények tiltották a birtoklásukat, és az elégetésüket rendelték el, ugyanez a szankció vonatkozott a jóskönyvekre is. Mindezzel azonban nem sikerült megakadályozni a további terjesztésüket.³⁰

Plinius ezután végigköveti azt a folyamatot, ahogy a mágia Perziából indulva, érintve a médeké, a babilóniaiakat, az asszírokat eljutott a görögökhöz. Ennek tanúbizonyságát adja Homérosz is, aki az *Iliás*ban nem beszél a mágjáról, viszont az *Odüsszeusz* bolyongásairól szóló művében gyakorta olvashatunk a különböző mágikus tulajdonságokkal felruházott emberekről, ilyenek például *Kirké*,³¹ *Próteusz* vagy a szirének. A mágia ezután eljutott Thesszáliába is, ahol nagy tekintélyre tett szert.³² Elterjesztésében komoly szerepet játszott *Osztanész*, *Xerxész* udvari mágusa, aki elkísérte a királyt a görögök elleni háborúba, és eközben megismertette a mágiát a görögökkel. Csodálkozva említi meg Plinius, hogy még a híres filozófusok: *Püthagorasz*, *Empedoklész*, *Démokritosz* és *Platón* is tanultak a perzsa mágusoktól (XXX, 5–9).

---

²⁹ Ezekről megjelent összefoglaló munkák: Karl Preisendanz: *Papyri Graecae Magicae. Die griechischen Zauberpapyri*. Leipzig–München 1928–1931 (PGM). A mű második kiadása Albert Heinrichs gondozásában jelent meg (Stuttgart 1973–1974). Az indexeket tartalmazó 3. kötet Leipzig bombázásakor megsemmisült, néhány könyvtárban őriznek róla fénymásolatot; Richard Wünsch (ed.): *Inscriptiones Graecae II/III. Corpus Inscriptionum Atticarum: Appendix continens defixionum tabella sin Attica regione repertas*. Berlin 1897; Auguste Audollent (ed.): *Defixionum tabellae*. Paris 1904.

³⁰ Augustus számos jóskönyvet égettetett el, vö. Suetonius: *Augustus* 31, 1. Továbbá: Graf, Fritz: *A mágia a görög–római világban*. Gondolat Kiadó, Budapest 2009. 9–13.

³¹ *Medea and Circe*. In: Ogden, Daniel: *Magic, Witchcraft, and Ghosts in the Greek and Roman Worlds*. Oxford University Press 2002. 72–111.

³² *Oliver Phillips: The Witches' Thessaly*. In: *Magic and ritual in the ancient world*. Ed. by Paul Mireckie and Marvin Meyer. Leiden; Boston; Köln: Brill 2001. 378–385.

A mágia (*mageia*) a görögöknél a *magosz* mestersége volt. A *magosz* pap, vagy legalábbis a vallással kapcsolatos dolgok specialistája volt.³³ A fennmaradt források közül először Hérodotosz írt a perzsa *magoszokról*. Szerinte külön törzset vagy titkos társaságot alkottak, és a királyok áldozatbemutatásával, temetkezési rítusokkal, jóslással és álomfejtéssel foglalkoztak.³⁴ Xenophón, aki egy ideig Perzsiában teljesített szolgálatot, szintén az istenek tiszteletének szakértőiként jellemezte őket.³⁵ A görög gondolkodásban a mágia, mint sajátos terület különült el a vallási tradíciótól. Ezért sokkal szélesebb területet ölelt fel: magánjellegű vallási gyakorlatok egész sorát, bacchikus misztériumkultuszokat, tisztító és időjárásrítusokat, rontó varázslatokat, halottidézést.³⁶

A mágia a görögök után eljutott a zsidókhoz, a ciprusiakhoz, majd Itália, Gallia és Britannia népeihez. Galliában különösen virágzott, itt a druidák tevékenységét emeli ki Plinius. Bár mesterségük gyakorlását Tiberius császár betiltotta, a mágia ennek ellenére a távoli Britanniában mégis továbbélt (XXX, 11–13).

A mágia terjedésének hosszú folyamatát végigkövetve, érdekes módon Plinius nem beszél az egyiptomiakról. Holott régészeti leletek, fennmaradt papyrusok tömege tanúsítja, hogy az efféle praktikáknak milyen nagy szerepe volt az ókori Egyiptomban. Gyógyítás, megrontás, szerelem kikénszerítése vagy akár állatok elleni védelem egyaránt lehetett a varázslók célja. Az egyiptomiak azonban nemcsak az élők világában alkalmazták a varázslást, a múmiákat szintén amulettek tömege óvta a veszélyektől.³⁷

A mágia végül elterjedt az itáliai népek körében is.³⁸ Itáliáról beszélve Plinius ismét a XII táblás törvényekre hivatkozik, amelyek bizonyítékként szol-

---

³³ Bidet, Joseph–Cumont, Franz: *Les mages hellénisés*. Paris 1983.

³⁴ Hérodotosz VII. 43, 113 skk., 191 (áldozatok); I. 140 (temetkezési rítusok); I. 107 skk., 120, 128; VII. 19, 37 (álomfejtés).

³⁵ Xenophón: *Kürupaideia* VIII. 3. 11.

³⁶ Graf, Fritz: i.m. 21–31.

³⁷ Kákósy László: *Varázslás az ókori Egyiptomban*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1974.

³⁸ Dickie, Matthew W.: *Magic and magicians in the greco-roman world*. Routledge, London–New York 2001. 120–136. Továbbá: Marcel LeGlay: *Magie et sorcellerie à Rome au dernier siècle de la République*. In: *Mélanges Jacques Heurgon*. Paris 1977, 525–550; Raffaella Garosi: *Indagini sulla formazione del concetto di magia nella cultura romana*. In Paolo Xella (ed.): *Magia. Studi di storia delle religioni in memoria di R. Garosi*. Roma 1976. 13–93.

gálnak a mágia meglétére. Azonban a szerző koráig (Kr. u. 1. sz.) az irodalmi forrásokot tekintve Rómában csak meglepően későn jelentek meg a *magus* és *magia* terminusok. A kifejezések görög jövevényszavak.

A fennmaradt irodalomban először a Kr. e. 1. században tűnnek fel, Catullusnál³⁹ és Cicerónál. A kifejezések még mindkét szerzőnél a perzsákhoz kapcsolódnak. Cicerónál nem is jelent mást a *magus*, csak perzsa papot: a mágus „a bölcsék és tudósok egy neme a perzsáknál.”⁴⁰ Később pedig Vergilius³⁶ a 8. eclogában alkalmazta először a *magicus* jelzőt a mágikus rítusok, pontosabban a szerelmi mágia rítusainak megjelölésére.⁴¹

A mágikus praktikákból, rítusokból a rómaiak sok mindent átvettek, alkalmaztak, azt azonban büszkén jelenti ki Plinius, hogy a mágikus szertartásokban oly mértékben elterjedt borzalmas emberáldozatot a rómaiak betiltották.⁴² A császárkorról beszélve Nero császárt emeli ki – nem véletlenül –, aki számos mágikus kísérletet végzett, végül aztán még ő is felhagyott velük, ami Plinius szerint szintén azt bizonyítja, hogy mennyire csalárd mesterség a mágia (XXX, 15).⁴³

A kései császárkor irodalmából a mágiához kapcsolódik még Apuleius, a híres szónok és filozófus pere, akit azzal vádolták meg, hogy anyagi érdekből, mágikus üzemekkel kényszerítette házasságra a nála tíz évvel idősebb feleségét. Apuleius népes közönség előtt mondta el *Apológiáját* (Védőbeszédét), pontról pontra cáfolva meg a nevelésügyi vádakat, természettudományos és vallási érveket sorakoztatva fel.⁴⁴

A fent leírtak alapján, ha összevetjük a XXVIII. és a XXX. könyvet, azt láthatjuk, hogy Plinius különböző módon viszonyul a mágiához. A két könyv közti eltérés elsősorban abban nyilvánul meg, hogy amíg a XXX. könyvben megszorítás nélkül ellenzi a mágiát, addig a XXVIII. könyvben ambivalensen viszonyul hozzá. Saját véleményét többször is hangoztatja, miszerint a mágia a legcsalárdabb valamennyi mesterség között, ugyanakkor elismeri azt, hogy a mágikus praktikák mennyire népszerűek és elterjedtek, olykor hitelt is adva

---

³⁹ Catullus: 90. *carmen*.

⁴⁰ Cicero: *De divinatione* I, 46 (magyarul: Belvedere Meridionale Kiadó, Szeged 2005. Ford.: Hoffmann Zsuzsanna).

⁴¹ Vergilius: 8. *ecloga* 66–69.

⁴² Dickie, Matthew W.: *Magic and magicians in the greco-roman world*. Routledge, London–New York 2001. 147–150.

⁴³ Mágia a római császárok korában. In: Kurt Seligmann: *Mágia és okkultizmus az európai gondolkodásban*. Bp., Kairosz Kiadó 1997. 67–69.

⁴⁴ Falus Róbert: *A római irodalom története*. Bp., Gondolat Kiadó 1970. 421–422.

egyes állításoknak. Ezt a kettősséget a további könyvekben is megfigyelhetjük. Gyakran heves kritikában részesíti a mágusokat, akik lehetségesnek tartották például, hogy bizonyos kövekkel megakadályozzák a jégesőt, a sáskajárást, a részegséget (XXXII, 124). Más esetekben viszont Plinius maga is hitelt ad legalább ennyire képtelen állításoknak, mint például annak, hogy kecskevérrrel szétörhető a gyémánt (XXXVII, 59), vagy hogy egy kőfajtával városokat és hajókat lehet elfoglalni (XXXVII, 135), továbbá több helyen említi, hogy a negyednapos láz esetén csakis a mágusok segíthetnek.

Jóllehet Plinius általánosságban ellenezte a mágiát és minden hozzá kapcsolódó eljárást, ugyanakkor tapasztalhatta elterjedtségét és népszerűségét, ez a tény mint a kor divatja, óhatatlanul befolyásolta az enciklopédista tudós szerzőt is. Plinius célja ugyanis az egész mű során az ismeretközlés volt, az életben felhasználható, praktikus tanácsok összegyűjtése, továbbhagyományozása, amelyekkel segítségére lehet embertársainak, még akkor is, ha azok valamilyen módon kapcsolatban álltak a mágiával.

XXVIII. KÖNYV

II.

5. A görögöknél nem kevés szerző még a belső részek és tagok ízés is leírta; mindent számba vettek, egészen a körömdarabkáig, mintha egészségnek tűnhetne, hogy az emberből vadállat legyen, és a gyógyításban legyen méltó erre a betegségre; Herculesre, remek hitegetés, ha az orvosság nem használ. Az ember belső részeit még látni is bűn, hát még megenni?

6. Ki találta ki (ezeket a borzalmakat), ha nem te, Osztanész?⁴⁵ Mindenestre veled kezdem, te, emberi jog megtírója, szörnyűségek mestere, mert te voltál az, aki ezeket elsőként bevezetted, hogy a neved, gondolom, ne merüljön feledésbe. Ki találta ki azt, hogy az emberi test minden részét meg (lehet) enni? Milyen feltételezés vezetett erre? Mi lehet az ilyenfajta orvoslás eredete? Ki tehetette ártalmatlanabbá a mérgeket az orvosságoknál? Tegyük fel, hogy ezek a praktikák a barbár és külföldi rítusokból származnak: de hát nem éppen a görögök voltak azok, akik már alkalmazták is ezeket?

7. Fennmaradtak Démokritosz⁴⁶ olyan értekezései, amelyben azt mondja, hogy bizonyos betegségek esetében hasznosabb egy bűnöző fejének a csontja, más esetben egy barát vagy egy vendég feje. Fogfájás esetén azt írja Apollóniosz,⁴⁷ hogy nagyon hatásos az ínyt egy erőszakkal megölt ember fogával bemetszeni; Melétoz⁴⁸ szerint a szürkehályogot az emberi epe gyógyítja; Ar-

---

⁴⁵ Plinius két perzsa mágust is ezzel a névvel illet. Az egyik Xerxészt kísértte el a görögök elleni háborúba (XXX, 8); a másik Nagy Sándor környezetéhez tartozott (XXX, 11). Számos mágikus receptet tulajdonítottak nekik, és az antik szerzők gyakran idézik: vö. Apul. *Apol.* 27; Tert. *De anima* 57; K. Preisedanz. „Ostanes” in: RE XVIII 1610–42. Továbbá: M. Tullius Cicero: A jóslásról. *Belvedere*, Szeged 2005. Ford.: Hoffmann Zsuzsanna; Lucius Iunius Moderatus Columella: A mezőgazdaságról. *Lectum Kiadó*, Szeged 2005. Ford.: Hoffmann Zsuzsanna.

⁴⁶ Itt valószínűleg Pszeudo-Démokritoszról van szó, aki a mágusok riválisának számított; vö. 118. §. Diogenész Laertiosz még orvostudománnyal kapcsolatos műveket is tulajdonít neki.

⁴⁷ Valószínűleg itt a pitanaí Apollónioszról van szó; lásd: XXIX, 117.

⁴⁸ Nem ismert. Plinius azonban gyakran említi, hogy a szürkehályogot epével gyógyítják, vö. XXVIII, 94 (hiéna), 1178 (karnéleon); XIX, 117 (kutyá), 122 (boa), 123 (sas); XXXII, 38 (teknős), 70 (egyes halak).

temon⁴⁹ az epilepsziásokat éjszaka egy kútból merített vízzel itatta egy megölt és el nem égetett ember koponyájából. Antaneus⁵⁰ szintén egy felakasztott ember koponyájából készített tablettákat veszett kutyák harapása ellen.

8. Sőt, odáig mentek, hogy négy lábúakat is az ember testével gyógyítottak, az ökrök felpuffadása ellen kilyukasztották a szarvaikat, hogy azokba emberi csontokat helyezzenek; egyes sertésbetegségek esetén olyan búzát adtak nekik, amely egy éjszakát állott egy olyan helyen, ahol megöltek vagy megégettek egy embert. Távol álljanak tőlünk és írásainktól az ehhez hasonló praktikák. Mi orvosságokról fogunk beszélni és nem gaztettekről, és arról fogunk szólni, hogy milyen esetben segít a gyógyulásban a gyermekágyas asszonyok teje, milyen esetben a nyál, az érintések és az ehhez hasonló módszerek.

9. Ugyanis azt gondoljuk, hogy nem kívánhatjuk annyira az életet, hogy azt bármi áron meghosszabbítsuk. Bárki is légy, ugyanúgy meg fogsz halni, még ha erkölcstelenül vagy becsstelenül is éltél. Ennélfogva mindenki azt tartsa leginkább lelke gyógyszerének, hogy az összes javak közül, amelyet a természet az embernek adott, semmi sem jobb egy időben jött halálnál és ebben az a legjobb, hogy ezt mindenki megadhatja magának.

III.

10. Az emberből vett gyógyszerekkel kapcsolatban rögtön felmerül egy nagyon fontos és még mindig függőben lévő kérdés: a mágikus szavaknak és varázsigéknek vajon van valamilyen hatásuk? Ha ez a hatás valóságos, akkor az embernek el kellene azt fogadnia. A legbölcsebbeknek külön-külön ugyan nincs benne bizodalma, ugyanakkor összességében, bár öntudatlanul, az emberek hisznek benne. Valójában értelmetlennek tűnik imaformula nélkül feláldozni az állatokat, vagy szabályosan megkérdezni az isteneket.

11. Ráadásul más szavak vannak a jót kérő, más a rosszat elűző, valamint az ajánló imádságokban,⁵¹ és azt látjuk, hogy a legfőbb tisztségviselők engesztelő imádságokat mondanak meghatározott formák szerint, és hogy elkerüljék azt, hogy valamelyik szót átugorják vagy felcseréljék, valaki először felolvassa a szöveget, közben pedig egy másikat is odaállítanak, hogy figyeljen a pontos-

---

⁴⁹ Szintén nem ismert. Plinius szerint epilepszia ellen ezt a gyógymódot Scribonius Largus is ajánlja, c. 16 extr., illetve Q. Serenus LVI, 6, 14 sq. (1019).

⁵⁰ Ismeretlen orvos.

⁵¹ Ez a hármas felosztás megtalálható Valerius Maximusnál is, l. 1, nagyjából hasonló megfogalmazással: kérő, elhárító, ajánló formulák.

ságra, és végül egy harmadikat, akit azzal bíznak meg, hogy betartassa a csendet;⁵² mindez alatt egy fuvolás játszik, nehogy bármilyen más szót hallani lehessen.⁵³ Emlékezetes eset van mindkettőre, hogy hányszor zavarták meg az átkok az áldozást⁵⁴ vagy az imádság rosszul lett végezve, akkor a belső részek feje⁵⁵ vagy a szív eltűnt vagy megkettőződött, miközben az áldozati állat (még) élt.

12. Nagyszerű példaként fennmaradtak annak az imádságnak a szavai, amikor a Deciusok, apa és fia felajánlották az életüket.⁵⁶ Fennmaradt továbbá Tuccia, Vesta-szűznek a vérfertőzés vádja ellen elmondott könyörgő imádsága,⁵⁷ miközben egy szitában vizet vitt, a város 519. évében.⁵⁸ Még a mi korunkban is megtörtént, hogy a marhapiacon élve eltemettek egy görög férfit és egy görög nőt vagy olyan más népekből származókat, akikkel akkoriban háborúban álltunk.⁵⁹ Akárki elolvassa azt a szent imádságot, amelyet szokás szerint a Tizenötös férfiak testületének⁶⁰ vezetője mond el, látni fogja ezeknek a varázsenekeknek a hatását, mindezt ugyanis 830 év eseményei is megerősítik.

---

⁵² *A favere lingvis* kifejezés a szakrális nyelvben azt jelenti, hogy „betartani a csendet, csendben lenni.”

⁵³ Ugyanerről ír Ovidius, *Fasti* VI, 657. Numának tulajdonítják a fuvolások testületének a megalapítását. Lásd: Bömer, *Fastes, Commentaire* VI, 659.

⁵⁴ Vö. Cicero: *De divinatione* I, 29, aki Marcus Crassus bukására emlékeztet, mivel a parthusok elleni hadjárata előtt nem vette figyelembe a rossz előjeleket: „*M. Crasso quid acciderit videmus, dirarum obnuntiatione neglecta*”.

⁵⁵ Itt valószínűleg a máj felső lebenyéről van szó, vö. Livius, VIII, 9, 1.

⁵⁶ Ennek az imádságnak a szövege megtalálható Liviusnál, VIII, 9, 6–8; ezt az apa saját maga mondta el, a megfelelő rituális szabályok betartásával, az ifjabb Decius felajánlását l. Livius, X, 28, 14 skk.

⁵⁷ Ezt a könyörgést idézi Valerius Maximus is, VIII, 1, 5 és Halikarnasszoszi Dionüszosz is, II, 69. Ez a vízzel való istenfétlet egy példája, amelyre utal Szent Ágoston, *Civ. Dei* X, 16 és Tertullianus, *Apol.* 22.

⁵⁸ Kr. e. 145-ben.

⁵⁹ Vö. Livius, XXII, 57, 7. Hasonló áldozásra került sor az insuberek elleni háború során tíz évvel ezt megelőzően, és úgy tűnik Plinius szövege alapján, hogy ezt a szokást megőrizték; vö. Plutarchos, *Quaest. Rom.* 283.

⁶⁰ Ezt a papi kollégiumot még Tarquinius Superbus alapította, hogy a Sybillakönyveket őrizték, és a *senatus* rendeletére súlyos helyzetekben tanácsot kérjenek tőlük. Eleinte két tagja volt, majd tíz, végül a Kr. e. I. században már tizenöt:

IV.

13. Még ma is hisszük, hogy Vesta-szüzeink imádságaikkal helyben tartják a szökött rabszolgákat, akik még nem hagyták el a várost. Ha egyszer s mindenkorra elfogadjuk azt a véleményt, hogy az istenek meghallgatnak bizonyos imákat vagy bizonyos szavak megindítják őket, akkor el kell fogadnunk ezt az egész feltételezést. Őseink legalábbis mindig hittek az ilyen dolgokban, sőt még a legnehezebb megvalósításában, a villámcsapás előidőzésében is, amint arról a maga helyén szoltunk.⁶¹

14. L. Piso az *Annales* első könyvében azt írja, hogy miután Tullus Hostilius király Numa könyvei alapján megpróbálta ugyanolyan áldozással Jupitert az égből leihívni, villámcsapás sújtotta,⁶² mivel bizonyos rituális előírásokat nem tartott be. Sokan pedig úgy gondolják, hogy a nagy dolgok sorsát és előjeleit szavakkal meg lehet változtatni.

15. Így, amikor a Tarpeius-hegyen a templom alapjait ásták, egy emberi fejet találtak. Hogy erre magyarázatot találjanak, követeket küldtek Olenus Calenushoz, Etruria leghíresebb jósához, aki felismervén, hogy ez a dicsőség és a szerencse előjele, egy kérdést feltéve megpróbálta azt saját népe javára fordítani. Először a botjával maga előtt a földön felrajzolta a templom alaprajzát, és így szólt: „Tényleg ez az, amit mondotok, rómaiak? Tényleg itt legyen a Legjobb és Legnagyobb Juppiter temploma, itt, ahol a fejet találtuk?” Az *Annales* leghatározottabb állítása szerint a sors Etruriára szállt volna át, ha a követek, akiket a jós fia előre figyelmeztetett, nem ezt válaszolták volna:

16. „Nem pontosan itt, hanem azt mondjuk, hogy Rómában találták a fejet.”⁶³ Feljegyezték, hogy ismét ez történt, amikor ugyanennek a templomnak

---

⁶¹ Vö. II, 140, 1: „*extat Annalium memoria sacris quibusdam et precatoniibus vel cogi fulmina vel impetrari.*”

⁶² Az *Annales* szerzőjét, L. Pisót gyakran említi Plinius. A mű elveszett, de a töredékeket összegyűjtötte H. Peter: *Histor. Roman. Fragm.* I, 76. skk. Tullus Hostilius megbüntetését Livius is közli: I, 31, 8.

⁶³ Ezt a történetet elmeséli Halikarnasszoszi Dionüsziosz (IV, 59–61), és Varro is (*De lingua Latina* V, 41), aki szerint a *mons Capitolinus* korábban a szüz Tarpeiáról (*a virgine Tarpeia*) volt elnevezve, de miután a templom alapjainak kiásása közben megtalálták az emberi fejet, átváltoztatták a domb nevét Capitolinusra. Az etruszk jós és a római követek párbeszéde felidézi azt a beszélgetést, amelyet Numa folytatott Juppiter Eliciuszal, és ezzel sikerült az isten kegyetlen döntését kedvezőre fordítania; vö. Ovidius, *Fasti* III, 339–348.

a csúcásra elkészített terrakotta négyesfogat megnagyobbodott a kemencében, akkor hasonló módon újból Rómának tartották fenn a jóslatot.⁶⁴

17. Íme, elég ennyi, hogy példákon keresztül bemutassuk, a csodajelek hatása a mi hatalmunkban van, és hogy jelentőségük attól függ, miképpen értelmezzük őket. Az biztos az *augurok* tudományából, hogy sem az átok, sem más jósjel nem hat azokra, akik mielőtt belefognának bármilyen dologba, kijelentik, hogy ezeknek nem tulajdonítanak jelentőséget, és pedig semmi sem nagyobb az isteni kegyesség ezen ajándékánál.

18. Hogyan? A XII táblás törvényekben is ez olvasható: Az, aki varázslattal akar termést, vagy máshol: Az, aki átkot mond.⁶⁵ Verrius Flaccus beszámol azokról a szerzőkről, akik hitelt érdemelnek, hogy az ostromok során szokás volt, mindenekelőtt a római papoknál, az (ostromlott) város védőistenét megidézni,⁶⁶ és Rómában neki egy azzal azonos vagy még nagyobb szertartást megígérni. Ez a rítus a *pontifexek* gyakorlatában még megmaradt, és biztos, hogy ezért van az, hogy Róma védőistenének a neve titokban van tartva, ne hogy valamely ellenség ugyanilyen módon cselekedjen.

19. Bizony mindenki fél attól, hogy rontó imákkal megátkozzák.⁶⁷ Ezért is alakult ki az a szokás, hogy tojás- vagy csigaevés után azok héját azonnal összetörik, vagy a csigákat kiszúrják a kanál (hegyével).⁶⁸ Innen ered a szerelmi varázslat utánzása a görögöknél Theokritosz, nálunk Catullus, és még közelebb, Vergilius esetében.⁶⁹ Sokan vannak, akik úgy gondolják, hogy ilyen módon összetörik a fazekasok cserepeit, sokan jónak találják a kigyókat is, azon-

---

⁶⁴ Plutarchosz részletesen elmeséli ezt: Valerius Publicola, 13.

⁶⁵ Ezek a formulák a VIII. tábla 1. és 8. törvényének részei; vö. Seneca, *Quaes. Nat.* IV, 7, 2: „et apud nos in XII tabulis cavetur, ne quis alienos fructus excantassit.”

⁶⁶ Több római szerző is említi az istenek megidézésének szertartását; vö. Livius, I, 55, 4; Macr. *Sat.* III, 9, 6; Servius, *Aen.* II, 351.

⁶⁷ A megbabonázás és a megátkozás formuláit ólomtáblákra írták. Ennek a gyakorlatra Egyiptomból terjedt el, és az egész birodalomban ismert volt. Vö. Tacitus, *Ann.* II, 69.

⁶⁸ Olyan kanálról van szó, amelynek egyik vége rendes kanál, a másik pedig hegyes volt, ezért alkalmas volt keményebb héjak kilyukasztására. A tojás- és kagylóhéjakat azért törték össze, hogy ne lehessen varázslásra használni őket; Petr. *Sat.* 33, 6; Mart. XIV, 121.

⁶⁹ Vö. Theokr. *Id.* 2; Vergilius, *Eccl.* 8, 64 skk., Cat. 42.

ban ezek képesek (a varázslatokat) visszafordítani, és csakis ehhez értenek, ezért szólnak ellenük a marsusok énekei,⁷⁰ még az éjszaka nyugalmában is.

20. Összefirkálják a falakat is, hogy a tűzvészt elhárítsák.⁷¹ De nem könnyű megmondani, hogy vajon mi ingatja meg leginkább a bizalmat ezekben a praktikákban: az idegen és kimondhatatlan szavak⁷² vagy a szokatlan latin szavak, amelyekkel kapcsolatban az elménk arra készlet bennünket, hogy nevetségesnek tekintsük őket. Az elménk mindig valamilyen fenséges dologra vár, ami méltó arra, hogy az istenséget meghassa, és még inkább parancsolhasson neki.

21. Homérosz azt mondja, hogy Odüsszeusz varázskénekkel állította el megsebzett combjának a vérzését,⁷³ Theophrasztosz szerint ugyanez meggyógyítja az isιάszót,⁷⁴ Cato azt állítja, hogy a varázskének a kificamított tagokon is segít,⁷⁵ M. Varro szerint pedig a köszvényen.⁷⁶ Feljegyezték, hogy a dictator Caesar egy veszélyes kocsibaleset óta minden alkalommal, mikor kocsiba szállt, háromszor ismételt el varázsszavakat, hogy ezzel tegye utazásait biztonságossá;⁷⁷ ez a gyakorlat, mint tudjuk, mára általánossá vált.

V.

22. Úgy tetszik, hogy ezt az egyes emberek ismeretére hivatkozva erősítem meg! Miért van az például, hogy az újév első napján minden jót kívánunk egymásnak?⁷⁸ Miért van az, hogy az állami szertartásokon olyan embe-

---

⁷⁰ A közhiedelem szerint bizonyos varázskének képesek voltak megtörni a kígyók erejét, de ugyanakkor a kígyók is képesek voltak a varázslatot visszafordítani. A *marsusok*, közép-itáliai nép, híresek voltak mint kígyóbűvölők; Plinius máshol is említi a kígyóbűvölést: VIII, 48, bár szkeptikus a legenda megalapozottságát illetően.

⁷¹ Talán Plinius az *arse verse* etruszk formulára gondol: „háritsd el a tüzet”, amelyet Festus is említi: p. 17, 16 L., idézve Afraniust: „*Inscribat aliquis in ostio 'arseverse'.*”

⁷² A mágikus formulák gyakran tartalmaztak érthetetlen szavakat, idegen kifejezéseket, mint a híres *abracadabra* vagy *sator/arepo/tenet/rotas*; vö. Serenus Sammoniacus: *Liber medicinalis* 935. sor.

⁷³ Homérosz, Od. I, 455; Plinius nem jól emlékezett, ugyanis Odüsszeusz combját Autolükosz gyógyította meg varázsigével, de azért be is kötözte megfelelő módon.

⁷⁴ Idézi Athénaiosz: XIV, 18, 624a (vö. Theophrasztosz frg. 87 Wimmer).

⁷⁵ Cato: *De agr.* 160.

⁷⁶ Vö. Varro: *De re rust.* I, 2, 27.

⁷⁷ Vö. Suet. *Div. Iul.* 37.

⁷⁸ Vö. Ovidius. *Fasti* I, 175–176.

reket választunk az áldozatok vezetésére, akiknek szerencsés nevük van?⁷⁹ Miért védekezünk a szemmel verés ellen különleges könyörgéssel, mások pedig a görög Nemeszisz hívják segítségül, akinek ezért egy szobra van Rómában, a Capitoliumon, holott nincs is latin neve.⁸⁰

23. Miért hangoztatjuk, amikor halottakról beszélünk, hogy nem háborgatjuk az emléküket?⁸¹ Miért hisszük, hogy a páratlan számok mindenre alkalmasabbak,⁸² amely megnyilvánul a láz napjainak megfigyelése során is.⁸³ Miért mondjuk az első gyümölcsöket kínálva, hogy régiek és hogy más újakat kívánunk?⁸⁴ Miért üdvözljük azokat, akik tüsszentenek? Azt mondják, hogy Tiberius császár, aki pedig a legmógorvább ember volt, nem szalasztotta ezt el, még a kocsiban sem, sőt egyesek úgy gondolják, hogy vallásosabb megnevezni azokat, akiket így üdvözlünk.⁸⁵

24. Továbbá elfogadott szokás, hogy fülünk csengéséből megérezzük, hogy távolról beszélnek.⁸⁶ Attalos⁸⁷ azt állítja, hogy ha egy skorpiót meglátva azt mondjuk: kettő, az visszatartja a skorpiót, és az nem lövelli ki a mérgét. És a skorpió azt juttatja eszembe, hogy Afrikában senki sem kezd bele valamibe, csak miután kimondta: „Afrika”;⁸⁸ más népeknél pedig először az istenek belegegyezését kérik. Asztalhoz ülve ugyanakkor hagyomány, hogy levesszük a

---

⁷⁹ Erre utal Cicero: *De div.* I, 102; vö. Paulus Faustus, aki a következő neveket közli: *Valerius, Salvius, Statorius* (108, 24 L.).

⁸⁰ Vö. Plinius: *Nat. Hist.* XI, 251.

⁸¹ Vö. Horatius. *Sat.* I, 9, 28: „Ti. hogy ránk ne haragítsuk őket, akiknek szellemei az élők körül lebegnek.”

⁸² Vö. Vergilius: *Eccl.* 8, 75, *Aen.* IV, 510.

⁸³ Az ókori szerzők gyakran utalnak a páratlan napok jelentőségére a láz során: Hipokratész: *Rég. mal. aig. App.* 8; *Epid.* I, 8; Celsus III, 4.

⁸⁴ A *flamen Martialis* mondja a *Meditrinalia* ünnepén ezt a ritmikus formulát, amit Varro is idéz: L. L. VI, 21: „*Novom vetus vinum bibo / Novo veteri (vino) morbo medeor*”; Paulus Festus 110, 21.

⁸⁵ Ez a szokás elterjedt volt, vö. Cat. 45, 9, 18; Petr. *Sat.* 98, 4. Nem meglepő, hogy Tiberius császár, aki igencsak babonás volt, gyakorolta ezt a szokást. Vö. Suet. Tib. 69.

⁸⁶ Vö. *Anth. Lat.* 452 R: „*Garrula qui totis resonans mihi noctibus auris, / Nescio quem dicis nunc meminisse mei?*”

⁸⁷ Lásd: XXXII, 87 és gyakran az *Indices auctorunban*, mint *medicus* vagy *rex Philometor*; XVIII, 22-ben, mint egy mezőgazdaságról szóló tanulmány szerzője. Pergamon királya Kr. e. 138–133-ig. Orvosi botanikával foglalkozott. Halála után királysága római provinciává vált.

⁸⁸ Ttt Afrika istennőre gondoltak, és nem az ország nevére.

gyűrűnket,⁸⁹ mivel közismert, hogy bizonyos vallásos cselekmények még szavak nélkül is hatásosak.

25. Van, aki az ujjával nyálat visz a füle mögé, így akarván enyhíteni lelkének nyugtalanságán. Amikor valakit pártfogolunk, összeszorítjuk a hüvelykujjunkt,⁹⁰ ahogy a közmondás is előírja. Hogy üdvözljük az isteneket, a jobb kezünket a szánkhoz emeljük,⁹¹ és az egész testünket elfordítjuk jobbra, amit a gallok vallásosabbnak gondolnak, ha ezt balra teszik.⁹² Sok nép ért egyet abban, hogy a villámokat a nyelv csettintgetésével⁹³ kell tisztelni.

26. Ha a lakoma folyamán a tűz szót kiejtik, ezt az előjelet úgy hárítják el, hogy vizet locsolnak az asztal alá. Nagyon rossz előjelnek tekintik, ha felsöprik a padlót, amikor valaki felkel az asztaltól, vagy ha elviszik a tálalót,⁹⁴ miközben a vendég még iszik. Egy előkelő embernek, Servius Sulpiciusnak⁹⁵ van egy értekezése, amelyben megmagyarázza, hogy „Miért nem szabad otthagyni az asztalt?”; azért, mert abban az időben nem volt a vendégek számánál több asztal. Visszavinni egy fogást vagy egy asztalt tüsszentés után, azt nagyon rossz jelnek tartják, ha csak nem eszik az ember rögtön ezután valamit.

---

⁸⁹ A gyűrű levevéséhez többféle babona kötődött, vö. 57.§ Petronius: *Sat.* 74, 2: Trimalchio a lakomáján a kakas kukorékolását rossz előjelnek értelmezte, ezért az egyik gyűrűjét a bal kezéről áttette a jobbra.

⁹⁰ A hüvelykujjat a többi ujjal összeszorítani a helyeslés jele volt a rómaiaknál és a görögöknél is. Vö. Horatius: *Epist.* I, 18, 65. Ezzel szemben a hüvelykujj lefelé fordítása a kegyezettség jele volt a legyőzött gladiátoroknál; vö. Juv. *Sat.* 3, 36.

⁹¹ Az *adoratio*, az imádás jele volt a jobb kezét az ajkához emelni; vö. Apul. *Apol.* 56: „amikor valamilyen szent liget mellett visz el az útja, azt hiszi, bünt követne el, ha a tiszteletadás jeléül ajkához emelné a kezét.” (Ford.: Détszy Mihály). Min. Fel. *Oct.* 2, 4: „Caecilius megpillantva egy Serapis szobrot, a babonás nép szokása szerint kezét szájához emelve ajkaival csókot nyomott rá.”

⁹² Plutarchosz szerint imádkozás közben a test elfordítását Numa írta elő (Numa 14, 69). A rómaiak balról jobbra fordították el a testüket, míg a gallok pont fordítva; vö. Posidonius, *ap. Athén.* IV, 36, p. 152 d. Ez a mozgás minden bizonnyal a Nap és a Hold mozgásához köthető.

⁹³ Ez a szokás a görögöknél és a rómaiaknál egyaránt megtalálható; vö. Aristoph. *Vespae* 626.

⁹⁴ A tálalót a vendégek elé helyezték az asztalra. Ez a bútor fényűző cikknek számított, vö. Plin. XXXIII, 140 és 146. Több kivehető része volt, amit az étkezés során cseréltek; vö. Petr. *Sat.* 36. Az érkező felsöprése vagy az asztal leszedése a vendég indulása előtt szerencsétlenség bekövetkeztét jelezte előre – valószínűleg a távozó vendég halálára utalt.

⁹⁵ Servius Sulpicius Rufus jogász és szónok, Cicero barátja volt. Kr. e. 51-ben M. Claudius Marcellusszal együtt volt consul. Számos könyv szerzője. Kr. e. 43-ban halt meg, miközben Antoniushoz küldve követségi feladatokat látott el. A *rostrán* szobrot emeltek a számára.

27. Ezeket a szokásokat azok vezették be, akik hittek abban, hogy az istenek minden cselekedetünk minden pillanatában jelen vannak, és akik ezért és minden bűnünk ellenére megőrizték a jóindulatukat irántunk. Ezen kívül még azt is feljegyezték, hogy ha egy lakoma hirtelen elcsendesül, és ha a vendégek száma páros, akkor az egy jelen lévő hímevére nézve bajt jelent. Egykor visszatették a kézből, legalábbis az asztalról leesett ételt, és tilos volt arra ráfűjni, hogy megtisztítsák. Még jóslatok is abból, amit az mondott vagy gondolt, akivel ez megtörtént, és ezek a jóslatok a legszörnyűbbek voltak, ha ez egy pontifexszel esett meg egy rituális vacsora folyamán.⁹⁶

28. Azt állítják, hogy nem használnak azok a gyógyszerek, amelyeket az asztalra tettünk, mielőtt használtuk volna. A körmöket⁹⁷ a római *nonae* idején levágni, amikor a Hold láthatatlan, és azt a mutatóujjal kezdeni, sokaknak ez rossz előjelenek számít; viszont a Hold tizenhetedik és huszonkilencedik napján történő hajvágás megakadályozza a hajhullást és jó fejfájás ellen. Egy vidéki törvény, amit Itália birtokainak a legnagyobb részében tiszteletben tartanak, megtiltja a nőknek, hogy az utakon járva megfordítsák az orsójukat, és azt teljesen fedetlenül vigyék, ugyanis ez megakadályozza, hogy a remények valóra váljanak, különösen a termést illetően.

29. Nemrégiben M. Servilius Nonianus,⁹⁸ a város egyik vezető embere szemgyulladástól felve, mielőtt ő maga nevéen nevezte volna a bajt vagy azt valaki más jelezte volna neki, a nyakába akasztott egy lennel bekötözött papírt, amelyre két görög betű volt felírva: P és A,⁹⁹ Mucianus, a háromszoros consul,¹⁰⁰ ugyanilyen gondosságból egy fehér lenvászon zacskóba zárt élő legyet hordott magával. Azt állították mindketten, hogy ezek a gyógymódok megvé-

---

⁹⁶ Az itt felsorolt babonák csak Plinius által ismertek. Ugyanakkor tudjuk, hogy a *flamen Dialis* illetve a *flaminica* életét számos előírás és tiltás korlátozta; Aul. Gell. *Noc. Att.* X, 15.

⁹⁷ Hasonló babonát említ Petronius is: „Mert úgy hallottam, hogy hajón halandó léleknek sem körmét, sem fűrtjeit lenyírni nem szabad, legfeljebb akkor, ha a szél a tengerrel összevész” (*Sar.* 105; Ford.: Horváth István Károly). Vö. Aul. Gell. 10, 15, 15; Héziadosz, *Munkák és napok* 742 skk.

⁹⁸ M. Servilius Nonianus consul Kr. u. 35-ben, meghalt Kr. u. 59-ben. Plinius személyesen ismerte, többször hivatkozik rá. *Annales* címen írt egy történeti munkát is.

⁹⁹ E betűknek nincs rejtett jelentésük. Feltehetőleg a mágikus abracadabra utolsó két betűjét jelentik meg. P (rho), A (alpha).

¹⁰⁰ Plinius gyakran említi ezt az elnevezést, hogy megkülönböztesse őt a többi Mucianustól. Itt Licinius Crassus Mucianusról van szó, a Scaevola nemzetségből, aki először Claudius uralkodása alatt volt consul 52-ben, majd 70-ben és 74-ben. 68–69-ben Syria provincia kormányzója volt, négy légió élén állt; vö. Tac. *Hist.* 1, 10.

dik őket a szemgyulladásától. Vannak varázsénekek jégeső¹⁰¹ ellen, különféle betegségek ellen, égések ellen, amelyek közül már jó néhánynak a hatását megtapasztalták, de a vélemények különbözősége miatt, igencsak feszélyezve érzem magam, hogy ezeket eláruljam. Ennélfogva mindenki gondoljon ezekről azt, ami neki tetszik.

---

¹⁰¹ A jégeső elleni formula máshol is szerepel, tehát nagyon féltek tőle; vö. Plin. *Nat. Hist.* XVII, 267; Palladius 1, 35, 1. Ezen kívül Plinius azt is jelzi, hogy az ametiszt eltéríti a jégesőt; vö. XXXVII, 124.

XXX. KÖNYV

I.

1. Ennek a műnek az előző részében, ahol a tárgy és a hely ezt megkövetelte, már több ízben felfedtük a mágia csalárdságait¹⁰² és ezeket a továbbiakban is be fogjuk bizonyítani és le fogjuk leplezni. Mindazonáltal – a kevesek között – megérdemli ez a tárgy, hogy többet beszéljünk róla, már csak azért is, mert az egész földkerekségen valamennyi mesterség között a legcsalárdabb, és több évszázadon át virágzott. Senki ne csodálkozzon rajta, hogy a legnagyobb tekintélye volt, ugyanis egyedülként az emberi szellem szempontjából nagyon jelentős tudományok közül három másikat egyesített magába,¹⁰³ és így magát egyedülállóvá tette.

2. Senki sem vitatja, hogy a mágia a gyógyászatból keletkezett és a hasznosság látszatával, mint egy magasztosabb és tiszteletre méltóbb orvostudomány megkedveltette magát, és ily módon a legjobban csábító és áhított ígéretekhez hozzáadta a vallás erejét, amely az emberi nemet még most is leginkább sötétségben tartja, és hogy ezt is hozzáfűzze, (mindezzel) összekeverte az asztrológia tudományát,¹⁰⁴ ugyanis minden ember vágyik megismerni a jövőjét, és (az emberek) úgy gondolják, hogy ezt hitelesebben az égből kérhetik. Miután ily módon az emberi szellemet egy hármassal megkötözte, olyan magasságokba emelkedett (a mágia), hogy a nemzetek nagy részénél még ma is erős, és Keleten a Királyok királyainak¹⁰⁵ is parancsol.

---

¹⁰² Plinius gyakran említi a mágusokat, azonban itt és az alábbi bekezdésekben részletesen bemutatja a történetüket. Ugyanakkor semmi esetre sem titkolja az irántuk érzett negatív véleményét (a mágia csalárdságai). A mágusok eredetileg papok voltak a perzsáknál és természetfeletti erőket tulajdonítottak nekik, így a szó „mágus” egyértelműen a „varázsló” szóval lett azonos. Az egészhez vö. C. Clemen: RE XIV 509–518; továbbá Kleine Pauly III 890; Továbbá. Anna Swiderkowna: A hellenizmus kultúrája. Gondolat Kiadó, Bp. 1981, 329–333.

¹⁰³ Úgy gondolták, hogy ezek: az orvostudomány (*medicina*), a vallás (*religio*), és a csillagjósolás (*astrologia*).

¹⁰⁴ Az asztrológia (*artes mathematicae*) melléknévként Cicerótól kezdve fordul elő, és leginkább az asztrológiára vonatkozik; főnévként asztrológust jelent, vö. Petr. *Sat.*, 39, 6; 76, 10 és a császárkörtől terjed el.

¹⁰⁵ A rómaiak a parthusok királyát nevezték így, a görögöknél ez a perzsák királyát jelenti, akik itt most számba jönnek. Vö. Suetonius, *Caligula* 5.

II.

3. Késéggkívíül, amint abban az írók is egyetértének, (a mágia) Perzsiában, Zoroastertől¹⁰⁶ vette kezdetét. Azonban nem bizonyos eléggé, hogy ő volt az egyedüli vagy később volt egy másik is. Eudoxos,¹⁰⁷ aki (a mágiát) a bölcseseti iskolák között a leghíresebbnek és a leghasznosabbnak akarta érteni, arról tudósított, hogy Zoroaster hat ezer évvel Platón halála előtt élt; így tudta Arisztotelész¹⁰⁸ is.

4. Hermippos,¹⁰⁹ aki erről a mesterségről a leggondosabban írt, és aki a Zoroaster által megfogalmazott kétmillió verset¹¹⁰ a saját kötetének tartalomjegyzékébe beletéve hozzáférhetővé tette, állítása szerint a tanító, akitől (Zoroaster) tanult, Agonakes¹¹¹ volt; ő maga viszont öt ezer évvel a trójai háború előtt élt. Különösen furcsa, hogy a rá és mesterségére való emlékezés ilyen hosszú ideig megmaradt, holott a feljegyzések elvesztek, továbbá (a mesterséget) sem a híres, sem pedig az egymást követő utódok nem őrizték.

5. Hány és ki az az emberek közül, akinek legalább hallomásból tudomása van azokról, akiket csak a nevek szerint ismerünk: a méd Apusoros¹¹² és Za-

---

¹⁰⁶ A latinok a görögök által ismerték meg a nevét, legendája a Kr. e. V. századtól kezdve terjedt el. Eudoxosz szerint Zoroaszter hatezer évvel Platón halála előtt élt (Kr. e. 348/347). Mindez vitatott. Eudoxosz elképzelhető, hogy a lüdiai Xanthosszal keverhette össze. Az óiráni vallásalapító valószínűleg Kr. 600 körül született. Az életéről szóló tudósítások főleg mondák. A próféták mitizálása a hellenizmusban terjedt el egyre inkább. Az életét rövidesen összekötötték a mágia, az asztrológia és az alkimia tudományával. Lásd még: Anna Swiderkowna i. m. 148 skk.

¹⁰⁷ Knidoszról származik. Kr. e. 391–337 élt, görög matematikus és természettudós. Architasz, Philisztion, majd Platón tanítványa. Tanult Egyiptomban, iskolát is alapított. Munkássága jelentős. A koncentrikus körökről való elképzelése, amellyel a naprendszer mozgását magyarázta meg inspirálta Aratosz művét. Továbbá: Szabó Árpád–Kádár Zoltán: Antik természettudomány. Gondolat Kiadó, Bp. 1984.

¹⁰⁸ Görög filozófus, Kr. e. 384–322 élt. Kevéssé tűnik valószínűnek, hogy a mágiával valamelyik írásában foglalkozott volna. Talán összekeverte Antisthenésszel (Kr. e. 200 körül), aki a filozófiai iskolák történetéről írt.

¹⁰⁹ Szürmából származik. A Kr. e. III. század vége felé élt. Főleg híres emberekről írt életrajzairól ismert. Plutarchos is felhasználta. Vö. *Fragm. Histor. Graecor.* III, 35–54.

¹¹⁰ Vö. Isidorus, *Orig.* VIII 9,1.

¹¹¹ Nem ismert közelebbről. Ph. Keiper által a név, mint „gondos tudós” lett interpretálva

¹¹² Vö. E. Riess: RE II 291.

ratos,¹¹³ a babilóniai Marmarosz¹¹⁴ és Arabantiphokosz,¹¹⁵ vagy az asszír Tar-moindasz,¹¹⁶ akikről semmilyen írásmű nem maradt meg? Leginkább csodálatos mégis, hogy Homérosz a trójai háborúról szóló művében erről a mesterségről oly mértékben hallgatott, ugyanakkor az Odüsszeusz bolyongásairól szóló műben ugyanerről olyan sok szó esik, hogy szinte az egész mű ebből áll, amennyiben Próteusz¹¹⁷ és a szirének¹¹⁸ éneke nem értelmezhető nála másként valamint Kirké¹¹⁹ és az alvilág¹²⁰ megidézése minden bizonnyal csakis (a mágiáról) szólhat.

6. Senki nem említette később, hogy (a mágia) hogy jutott Telmesszosba,¹²¹ egy nagyon vallásos városba, hogy mikor jutott át a thesszáliai anyákhoz,¹²² akiknek a neve¹²³ sokáig fennmaradt a földünkön, habár (ez a mesterség) ennek a népnek idegen volt, mindenesetre a trójai korban megelégedtek Chiron¹²⁴ orvosságaival és egyedül a villámló Marssal.¹²⁵

---

¹¹³ Szintén Médiából. K. Ziegler szerint: RE IX A 2318, talán itt Zoroaszter nevének az elferdítéséről van szó.

¹¹⁴ Babilónból. Nem ismert.

¹¹⁵ Babilónból. Szintén nem ismert közelebről. (RE II 342)

¹¹⁶ Asszíríából. Szintén nem ismert közelebről. (RE IV A 2326) Ph. H. Külb szerint az előbb megnevezett mágusok esetében valószínűleg keleti nevek átváltoztatásáról lehet szó.

¹¹⁷ „Tengeri aggastyán”, aki más-más alakba tudott átváltozni, valamint jósolni is tudott. Vö. Homérosz, Odüsszeia, IV. 349 skk.

¹¹⁸ Isteni meseszereplők madár- és léánytcszekben, akik csábító énekükkel az átu-tazó hajósokat a szigetükre csalogatták, hogy ott aztán megöljék őket. Vö. Homérosz, Odüsszeia, XII. 39 skk.

¹¹⁹ Héliosz és Perszeusz lánya, aki az embereket állatokká változtatta. Vö. Odüsszeia, X. 135 skk.

¹²⁰ Vö. Homérosz, Odüsszeia, XI. 20 skk.

¹²¹ Város Cariában, Plinius említi: *Nat. Hist.* V, 101.107. Lásd még W. Ruge: RE V A 409–415. (Telmessos) és 416. (Telmiszos). A város kapcsolatban állt a jóslás művészetével. Vö. Cicero, *De div.* I 41 (91).

¹²² Thesszáliát olyan országnak tartották, ahol a mágia komoly szerepet játszott; vö. Plinius, *Nat. Hist.* XVII, 57. A *thessalus*, -a a mágus, mágia szavak szinonimája lett, vö. Horatius, *Carm.*: I, 7, 21: „*quae saga, quis te solvere Thessalis / magus venenis, quis poterit deus?*”

¹²³ A megnevezés: „thesszáliai anyák” itt szitokszónak számít.

¹²⁴ Kronosz és Phylira nimfa fia, egy emberbarát kentaur. Eredetileg thesszáliai isten, aki még Aszklépiosz is kioktatta a gyógyításban; bizonyos orvosságokkal kapcsolatba hozható.

¹²⁵ Arész a háborúk görög istene, akinek a római Mars isten felel meg.

7. Csodálkozom ugyanakkor, hogy Akhilleusz népe¹²⁶ (a mágia) jelentőségét olyannyira komolyan vette, hogy Menandrosz¹²⁷ is, akinek a tudományokban való jártassága vetélytárs nélküli, a „Thesszáliai nő” címet adta annak a színdarabjának, amely azoknak a nőknek a rejtélyeiről szól, akik a holdat akarták az égről lehúzni.¹²⁸ Azt gondolom, hogy Orpheusz¹²⁹ volt az, aki azt az orvostudományból kialakult babonát a közeli (Thrákiából) a szomszédos (Thesszáliába) hozta, így a mágia Thrákiában, a székhelyén nem teljesen lehetett ismeretlen.

8. Az első, amennyire meg tudom állapítani, aki (a mágiáról) összefoglalást készített, Osztanész¹³⁰ volt, aki a perzsa királyt, Xerxészt elkísérte a görögök elleni háborúba,¹³¹ valamint ennek a természetellenes mesterségnek a magját elszórta, merre csak járt, és a világot megfertőzte. Kevéssel ő előtte a gondosabb kutatók megjelölnek egy másik Zoroasztert¹³² is, Prokonneszoszról.¹³³ Ami mindenesetre biztos, hogy leginkább ez az Osztanész volt az, aki nemcsak eziránt a tudomány iránti vágyakozásba, hanem egyenesen örületbe hajszolta bele a görög népeket. Ámbár azt is észrevettem, hogy az emberek ebből a tudásból már régóta és majdnem mindig leginkább a tudományosság csillogását és hírnevét keresték.

---

¹²⁶ Itt Thesszáliáról van szó, aminek a királya Akhilleusz volt.

¹²⁷ Görög komédiáról (Kr. e.342/341–Kr. e.293/292). A színdarabról csak töredékek maradtak meg. Vö. Kock, *Comic. Graec. Frag.* III, 65.

¹²⁸ A költők által gyakran említett mágikus képesség: „*Carmine vel caelo possunt deducere lunam*”; Vergilius, *Buc.* VIII 69; Horatius, *Epod.* V 45; Ovidius, *Met.* XII 263. Úgy gondolták, hogyha a Holdat a Földhöz közelítik, akkor annak a Földre gyakorolt hatása megnő.

¹²⁹ Lásd: *Nat. Hist.* XXVIII, 43. Úgy tűnik, hogy Thrákiából származott. A neki tulajdonított gyógyfüvekről és drágakövekről, vö. O. Kern: *Orphei fragm.*, 319.§ és 327, 8, 267.

¹³⁰ A perzsa király, Xerxész udvarának mágusa. Plinius többször is megemlíti pl. *Nat. Hist.* XVIII, 5, 69, 256, 261. A perzsa vallás hivatalos képviselőjének számít, számos írást adott ki az asztronómiáról, növények, állatok és kövek mágikus erejéről és az alkimiaról. Ezen kívül szimpátia- és antipátia-recepteket adott meg. Lásd még: K. Preisdanz: *RE* XVIII 1610–1642 Nr. 8.

¹³¹ Kr. e. 480.

¹³² Lásd: 3. §.

¹³³ Sziget a Propontiszon, Kyzikosszal szemben, ma Márvány-sziget. Plinius említi még: *Nat. Hist.* V, 151; VII, 49, 174.

9. Az biztos, hogy Püthagorasz, Empedoklész,, Démokritosz és Platón,¹³⁴ hogy ezt megtanulják, a tengerre szálltak, és inkább száműzetést vállaltak, mint bolyongást, és miután hazatértek, hirdették, ugyanakkor titokban is tartották ezeket a tanokat. Démokritosz magasztalta a koptoszi Apollobecheszt¹³⁵ és a főníciai Dardanoszt;¹³⁶ Dardanosz könyveiről még annak sírjához is elment, a saját (könyvét) viszont ennek (a két mágusnak) a tanításai alapján adta ki.

10. Az, hogy ezeket a tanokat valamilyen emberek átvették, és hogy az emlékezetükben megőrizték, úgy mint semmi más, nem meglepő a világon; annyira hiányzik azokból a szavahihetőség és minden isteni törvény, hogy még azok is, akik ezt a férfit egyébként méltányolják, letagadják, hogy ezek az ő művei lennének. De hiába. Ugyanis az köztudott, hogy legfőképpen ő volt az, aki beoltotta az emberek lelkébe ezt a vonzerőt. Ugyanakkor az teljesen meglepő, hogy mindkét mesterség, azaz az orvostudomány és a mágia egy időben, egyformán virágkorukat éltek, azt Hippokratész,¹³⁷ ezt Démokritosz¹³⁸ tette ismeretté, körülbelül a peloponnészoszi háború¹³⁹ idején, ami háromszáz évvel városunk alapítása után¹⁴⁰ volt.

---

¹³⁴ Diogenész Laertiusz szerint ezek a görög tudósok ténylegesen felkerestek idegen országokat, elsősorban Egyiptomot, Indiát, Káldeát. Püthagorasz VIII 3; Empedoklész VIII 71, Démokritosz IX 35; Platón III 6.

¹³⁵ Ismeretlen mágus Koptoszról, a Nílus keleti partján fekvő, felső-egyiptomi városból; vö. Plinius, *Nat. Hist.* V, 49, 60; VI, 102, 168.

¹³⁶ Föníciából származik. Valószínűleg a trójai királyok ősapja valamint a szamothrakéi misztériumok és a mágia megalapítója. Vö. E. Wellmann: RE IV 2180 Nr. 11; Columella, *De re rust.* X, 358.

¹³⁷ Kos szigetéről. Híres görög orvos, Szókratész kortársa (kb. Kr. e. 460–kb. Kr. e. 370).

¹³⁸ Abdérából származik, görög filozófus (kb. Kr. e. 460–kb. Kr. e. 370), életéről keveset tudunk. Plinius gyakran említi: vö. *Nat. Hist.* XXVIII, 118; VII, 189; XXIV, 156, 169.

¹³⁹ Kr. e. 431–404.

¹⁴⁰ Kr. e. 454. A Plinius által megadott évszám nem egészen pontos.

11. Létezett egy másik mágikus csoportosulás,¹⁴¹ amely Mózeshez,¹⁴² Ianneszhez, Iotapeszhez¹⁴³ és a zsidókhöz köthető, de sok ezer évvel Zoroaszter után.¹⁴⁴ Sokkal fiatalabb ennél a ciprusi csoport.¹⁴⁵ Nem elhanyagolható tekintélyt szerzett ennek a foglalkozásnak Nagy Sándor idejében egy másik Osztá-nész,¹⁴⁶ akit az a megtiszteltetés ért, hogy Nagy Sándor kísérője lehetett, és amit senki nem von kétségbe, vele majdnem az egész földkerekséget beutazta.

III.

12. Biztos, hogy (a mágia) hagyott nyomokat az itáliai népek körében, például a mi XII táblás törvényeinkben és más dokumentumokban, ezeket már korábbi könyvemben¹⁴⁷ közreadtam. Csak a város 657. évében, Cn. Cornelius Lentulus és P. Licinius Crassus consulsága¹⁴⁸ idején a senatus határozatot hozott, hogy ne áldozzanak embert, és nyilvánvalóvá vált, hogy ez idáig bemutatták ezeket a szörnyűséges áldozatokat.

---

¹⁴¹ Erről nem lehet semmi pontosat mondani. Plinius valószínűleg félreértette a forrásait.

¹⁴² Az ismert zsidó törvényhozó. Mózes 2. könyvében 7,11 szó van Mózesről és Aaronról, akik a fáraó előtt csodákat műveltek (botokat kígyóvá változtattak). Az egyiptomi csodatévők (Pál megnevezi őket: 2, Tim 3,8: Jánnes és Jámbres) tettek hasonlókat, de az ő kígyóikat Aaron kígyói elpusztították.

¹⁴³ Ismeretlen mágus. A név arameus eredetű, a lahwe és a tab- szóból tevődik össze, azaz „Jahwe jó”, vö. zsidó Tobiasz.

¹⁴⁴ Itt Plinius egy túl nagy időintervallumot ad meg. (Lásd: 3.§)

¹⁴⁵ Szintén nem ismert. Lehetséges, hogy Nagy Sándor halála után (Kr. e. 323), a Ptolemaioszok ideje alatt játszott bizonyos szerepet.

¹⁴⁶ Történetileg nem megfogható. Talán néhány mágus által kölcsönvett névről van szó, hogy ezzel is felidézzék Xerxész emlékét.

¹⁴⁷ Lásd: *Nat. Hist.* XXVIII. 14, 19.

¹⁴⁸ Cn. Cornelius Lentulus (lásd: RE IV 1361 Nr.178) és P. Licinius Crassus (lásd: RE XIII 287 Nr.61) a Kr. e. 97. év *consuljai* – (a város 657. éve) – szenátusi határozatban megtiltották az emberáldozatokat.

IV.

13. Galliát is mintegy megszállta a mágia, sőt még napjainkban is jelen van. Ugyanis Tiberius császár uralkodása alatt¹⁴⁹ tiltották be a druidáik¹⁵⁰ valamint az ilyenfajta jósok és az orvosok¹⁵¹ működését. De mit említsek még erről a tudományról, amely még az óceánt is átszelte és a világ végére¹⁵² eljutott? Britannia¹⁵³ még ma is olyan lelkesen ünnepli ezeket a szertartásokat, hogy az a látszat, mintha ők adták volna át a perzsáknak. Így, az egész világon ebben egyetértés uralkodott, ámbár vitakoztak és egymást nem ismerték. Nem lehet eléggé értékelni, hogy mennyivel tartozunk azoknak a rómaiaknak, akik megszüntették azokat a szörnyűségeket, amelyek szerint az ember megölése nagyon vallásos, a megevése pedig még igen egészséges is.

---

¹⁴⁹ Kr. u. 14–37.

¹⁵⁰ Kelta papok és jósok, akik nevelőként és bíróként is tevékenykedtek. Ők mutatták be az áldozatokat, amelyek –nem kizárt– emberáldozatok lehettek; vö. Caesar, *Bell. Gall.* VI, 16. Továbbá erről ír még Suetonius (*Tiberius* 36), miszerint a császár a külföldi szertartásokat, mindenekelőtt az egyiptomit és a zsidót betiltotta, a druidákról viszont semmit sem mond. Ellenben Claudius császár (Suetonius, *Claudius* 25) a gallok druidaszertartásait teljesen beszüntette, melyektől Augustus uralkodása alatt csak a római polgárokat tiltották el.

¹⁵¹ Ezalatt nemcsak a druidák, hanem asztrológusok és mágusok is értendők, akik elárasztották Rómát, ezért számos alkalommal kitiltották őket a városból, azonban hasztalanul. Vö. Tacitus, *Ann.* II, 27, 32; XVI, 31.

¹⁵² Ahol a föld befejeződik, és az üresség kezdődik. Vö. Tacitus, *Germ.* 45, ír a szionokról, Skandinávia germán népeiről: „*Illuc usque, si fama vera, tantum natura.*”

¹⁵³ A bretonok és a kelták közötti rokonságról Caesar ír, megemlíti, hogy a druidák vallása breton eredetű. Onnan kiindulva honosodott meg Galliában. Vö. Caesar, *Bell. Gall.* VI, 13: „*haec disciplina in Britannia reperta atque inde in Galliam translata existimatur.*”

V.

14. Amint arról Osztanész¹⁵⁴ tudósított, (a mágiának) több fajtája¹⁵⁵ van. Valójában isteni jóslatokat ígér a vízből, golyókból, a levegőből, a csillagokból, lámpákból, tálakból, fejszékből és sok más dologból, ezen kívül beszélgetéseket árnyakkal és az alvilággal. Mindezeket korunkban Nero császár¹⁵⁶ hiábavalónak és hamisnak nyilvánította. Ugyanis a mágia iránti szenvedélye nem volt nagyobb, mint a lant és a tragédiaéneklés iránt; a legnagyobb emberi szerencsének a lélek mélységes bűneit tartotta; és leginkább arra vágyott, hogy parancsolhasson az isteneknek és egyáltalán nem akart nagylelkű lenni.

15. Soha senki nem támogatót egy mesterséget ennél hatásosabban. Mindehhez nem hiányzott neki sem a pénz, sem a hatalom, sem a tanulás képessége, és minden más, amit a világ még neki tulajdonít! Kétségtelenül jelentős bizonyítéka a mesterség hamisságának, hogy Nero¹⁵⁷ felhagyott vele. Bárcsak inkább az alvilági vagy bármilyen isteneket kérdezte volna meg a gyanúról, mint hogy ezek kivizsgálásait bordélyházakra és prostituáltakra bizza! Valójában sem a szent áldozatok, sem a barbár és vad rítusok nem voltak enyhébbek, mint amilyenek az ő agyszüleményei voltak. Így történt, hogy még inkább kegyetlenkedve elborított minket (az áldozatai) árnyékával.

VI.

16. Vannak a mágusoknak bizonyos kibúvóik, mint például azoknak az emberek esetében, akiknek szeplőik vannak, amelyek nem akarnak engedelmessékedni az isteni akarathoz és nem lesznek láthatatlanok. Esetleg megakadályozta

---

¹⁵⁴ Lásd: 8. §.

¹⁵⁵ Plinius már korábban megemlítette a jóslás különböző formáit. Lásd: *Nat. Hist.* XXVIII, 104. Továbbá Servius, *Aen.* III, 359, ahol Varro szerint a jóslásoknak négy fajtája van megadva. „*Varro autem quattuor genera divinationum dicit: terram, aerem, aquam, ignem: geomantis, aeromantis, pyromantis, hydromantis.*” Jóslásokról kövek segítségével vö. Plinius, *Nat. Hist.* XXXVII, 192; jóslásról fejsze segítségével (axinomanteia) lásd: Plinius, *Nat. Hist.* XXXVI, 142.: „*hoc dicuntur uti Magi in ea quam vocant axinomantiam, et peruri negant si venturum sit quod aliquis optet.*”

¹⁵⁶ Kr. u. 54–68-ig uralkodott. Kr. u. 60/61-ben bevezetett egy minden ötödik évben megrendezésre kerülő versenysorozatot, amely során magát, mint legjobb szónokot valamint legjobb lantjátékost megkoronáztatta. Lásd: Suetonius, *Nero* 12, 20–22, 41; Tacitus, *Ann.* XIV, 20.

¹⁵⁷ Nero bűnös szenvedélyeiről, mindenekelőtt Nero életéről lásd: Suetonius: *Nero*; Tacitus, *Ann.* XIII–XVI.

ebben? Semmi nem hiányzott a testén.¹⁵⁸ Ugyanakkor jogában állt bizonyos napokat kiválasztani, és könnyű volt teljesen fekete színű birkákat¹⁵⁹ beszerezni; azonban az emberáldozat okozta számára a legnagyobb élvezetet. Tiridatész,¹⁶⁰ a mágus jött hozzá, és maga hozta az Arménia feletti győzelem hírét; ezáltal nehézségeket okozott a provinciáknak.

17. Nem akart hajóval utazni, mert (a mágusok) úgy gondolták, hogy nem illő dolog a tengerbe köpni vagy a természetet más emberi szükségletekkel beszennyezni.¹⁶¹ Vitt magával mágusokat, sőt (Nerót) a mágusok étkezéseibe is beavatta; mindazonáltal nem volt képes ezt a mesterséget tőle átvenni, amikor az uralmat átadta neki (Tiridatésznek). Ugyanakkor meg vagyunk győződve arról, hogy bármilyen utálatos, hatástalan és hiábavaló dolog is ez, mégis úgy tűnik, hogy van benne némi igazság, de ezekben a méregkeverés¹⁶² és nem magában a mágia mestersége hat.

18. Kérdezhetné valaki, hogy melyek voltak a régi mágusok hazugságai, amikor a grammatikus, Apion,¹⁶³ akit még fiatal korunkban láttunk, azt állította, hogy a növény kynocephalosz,¹⁶⁴ amit Egyiptomban osiritesnek neveztek, mindenfajta méreg ellen hatásos, isteni szer, de ha azt valaki teljesen kitépi, azonnal meghal az, aki kitépte; továbbá megidézte az árnyékokat, hogy megkérdezze Homéroszt milyen országból és milyen szülőktől származik,¹⁶⁵ azt azonban nem merte bevallani, hogy mit válaszolt neki.

---

¹⁵⁸ Vö. Suetonius, *Nero* 51.

¹⁵⁹ Az alvilági isteneknek bemutatott áldozati állatoknak teljesen feketének kellett lenniük.

¹⁶⁰ A parthusok királyának, I. Vologaisis fivére, aki Arménia királyságát kapta. Corbulótól elűzve, végül a római fennhatóság elismerésével kapja vissza földjét. Kr. u. 66-ban Rómában Nero ünnepélyes körülmények között diadémmal megkoronázza. Vö. Suetonius, *Nero* 13, 30; Cassius Dio, *Epit.* LXIII 2, 5.

¹⁶¹ A mágusoknak az a tiltása, miszerint tilos a tenger vizét emberi ürülékkel és köpésekkel beszennyezni hasonló ahhoz, miszerint tilos a Holddal vagy a Nappal szemben vizelni. Vö. Plinius, *Nat. Hist.* XXVIII, 69, vagy a folyókba, vö. Hérodotosz, I, 138. Petronius, *Sat.* 104, 9 emlékeztet arra, hogy nem lehet körmöt vagy haját vágni tengeri hajón, csak halálbüntetés terhe mellett.

¹⁶² Gyakran a mágikus tudományokkal hozták kapcsolatba.

¹⁶³ Alexandriából származik, róla mondja Plisztonikosz, grammaticus és Tiberius kortárs történésze, a Titusnak szóló ajánlásában, 25. §, hogy Tiberius úgy hívta őt, mint *cymbalum mundi*, bár sokkal inkább úgy lehetett őt nevezni, mint *propriae famae tympanum*, azaz a saját hírnevének a dobosa. Plinius gyakran említi az általa felhasznált szerzők között. Vö. Plinius, *Nat. Hist.* I, 25.

¹⁶⁴ Nem lehet teljes biztonsággal beazonosítani. Talán az oroszzlánszaj, *Antirrhinum L.* (*Scrophulariaceae*) nevű növénnyel azonos. Vö. Plinius, *Nat. Hist.* XXV, 129; XXVI, 155.

¹⁶⁵ Vö. Gellius, *Noct. Att.* III, 11; XVII, 21, 3.

VII.

19. Családságuk különleges bizonyítéka, hogy minden állat közül leginkább a vakondokat¹⁶⁶ csodálják, amely (állatot) a természet oly sok módon megkárosított; ezek örökre vakok, azon felül egy olyan másfajta sötétségbe vannak borítva, ami az eltemetéshez hasonló. Nincs olyan belső rész, amelyben több bizodalomuk lenne, nincs olyan állat, amely szerintük a vallási rítusokhoz alkalmasabb lenne, úgy, hogyha valaki lenyeli egy vakond élő és dobogó szívét, annak jövőbelátást és vállalkozásainak sikerét ígérik.

20. Azt állítják, hogy az élő vakond kitépett foga odakötözve meggyógyítja a fogfájásokat. Egyébként a maga helyén el fogom mondani erről az állatról hogyan vélekednek; leginkább valószínű, hogy azt fogjuk találni, hogy (a vakondok) használ az erdei cickány¹⁶⁷ harapása ellen, mivel, mint ahogy azt már említettük,¹⁶⁸ a keréknyomból¹⁶⁹ való föld ellenszer erre.

---

¹⁶⁶ A vakond földalatti élete valamint feltételezett vaksága (vö. Plinius, *Nat. Hist.* IX, 178; XI, 139) több hiedelemnek teret adott: a vakondok kifinomult hallása tulajdonképpen azért fejlődött ki, hogy meghallják a róluk szóló beszélgetéseket, azokat megértsék, és végül elmeneküljenek; vö. Plinius, *Nat. Hist.* X, 191. A vakond orvostudományban való sokrétű felhasználásáról lásd: 20, 38, 84. §§; a vetőmagra gyakorolt hatásáról lásd: Plinius, *Nat. Hist.* XVIII, 158.

¹⁶⁷ Harapását tévesen mérgezőnek tartották; lásd: Plinius, *Nat. Hist.* VIII, 223, 227.

¹⁶⁸ Vö. XXIX, 89. Továbbá Plinius iun. *Med.* III 35, 2; Serénus Samm. XLVI 879-től.

¹⁶⁹ Vö. Plin. *Nat. Hist.* XXIX, 89. Lásd még: Columella: VI, 17, 5: „Az okozott kárért a cickány saját testével bűnhődik, mert ezt az állatot olajba fojtják, és amikor a teteme szétbomlik, összetörik, és ezzel a gyógyszerrel kenik be a cickányharapást.”

Az eddig megjelent fordítások

- Váczy Kálmán: Válogatás a I–VI. könyvekből. Kriterion Kiadó, Bukarest 1973.
- Máthé Elek: A görög művészet világa. Bp. 1962, ill. A római művészet világa. Bp. 1974. c. antológiákban a XXXIII–XXXVII. könyvekből.
- Tóth Sándor: A növényekről. (Részletek a XII–XXI. könyvekből). Natura Kiadó, Budapest 1987.
- Gesztelyi Tamás–Darab Ágnes: Idősebb Plinius: Természetrész (XXXIII–XXXVII). Az ásványokról és a művészetekről. Enciklopédia Kiadó, Bp. 2001.
- Gábli Cecília: Caius Plinius Secundus Természettudományának 2. könyve. Fordítás és feldolgozás. Lomart, Pécs 2005.
- Gábli Cecília: Caius Plinius Secundus Természettudományának 1. könyve. Fordítás és feldolgozás. Lomart, Pécs 2006.
- Uralkodó és polgár antik tükörben I–II (Agatha sorozat XXI). Debrecen 2007. 641–673, (részletek a VII. könyvből)
- Székel Melinda: Kereskedelem Róma és India között. JATEPress, Szeged 2008. (részletek a VI. könyvből)
- C. Plinius Secundus: Naturalis Historia. Természetrész (XIV–XVIII), ford. Hoffmann Zsuzsanna, JATEPress, Szeged 2009.

A fordítás alapjául szolgáló szövegkiadások

- C. Plini Secundi Naturalis Historiae (edidit Carolus Mayhoff) Vol. IV. Libri XXIII–XXX. Stutgardiae in aedibus Teubneri 1967.
- Pline l’Ancien, Histoire Naturelle. Livre XXVIII. Texte établi, traduit et commenté par A. Ernout. Paris 1962.
- Pline l’Ancien, Histoire Naturelle. Livre XXX. Texte établi, traduit et commenté par A. Ernout. Paris 1963.
- Pliny’s Natural history with an English translation in ten volumes. Vol. VIII: Libri XXVIII–XXXII by W. H. S. Jones, London–Cambridge, Mass. 1963.
- Plinius Secundus, Caius: Naturalis historiae – Naturkunde. Ed.: König – Winkler, Sammlung Tusculum. G. Artemis & Winkler. München–Zürich 1974–1999.
- Plinius Secundus, Caius: Natural history: with an English translation in ten volumes. Ed.: Rackham, Harris. The Loeb Classical Library. Harvard Univ. P – Heinemann. Cambridge–London 1938–1962.

Felhasznált irodalom

- Adamik Tamás: Római irodalom az archaikus korban. Budapest 2001, Magyar Könyvklub.
- Adamik Tamás: Római Irodalom az ezüstkorbán. Budapest 2002, Magyar Könyvklub.
- Albrecht, v. Michael: A római irodalom története II. Balassi Kiadó, Budapest 2004. 1011–1020.
- Arcana mundi: magic and the occult in the Greek and Roman worlds: a collection of ancient texts/translated, annotated and introduced by Georg Luck. The John Hopkins University Press 2006.
- Bajnok Dániel – Pataricza Dóra–Ruzsa Kata: Jóslatok és varázslatok a Kr. u. 3. századból. Egy mágiikus papirusz fordítása. In: Vallástudományi Szemle 1, 2005/1, 45–74.
- Bidet, Joseph–Cumont, Franz: Les mages hellénisés. Paris 1983.
- Darab Á. – Gesztelyi T.: C. Plinius Secundus (Maior, vagy id. Plinius, Kr. u. 23/4–79). A legújabb kutatások irányai és eredményei. In: Bevezetés az ókortudományba 4. Szerk.: Havas L.–Tegyey I. Agatha, Debrecen 2001. 361–375.
- „Der kleine Pauly”, Lexikon der Antike, Hg. v. K. Ziegler, W. Sontheimer u. H. Gartner. Fünf Bde. Stuttgart–München 1964.
- Dickie, Matthew W.: Magic and magicians in the greco-roman world. Routledge, London–New York 2001.
- Dumont, J.-P., „L'idée de Dieu chez Pline.” In: Pline et son temps, Nantes 1985.
- Ernout, André: La magie chez Plin l'Ancien. In: Hommages à Jean Bayet. Paris 1964.
- Falus Róbert: A római irodalom története. Gondolat Kiadó, Budapest 1970.
- Faraone, Christopher A.: Ancient Greek love magic. Harvard University Press 2001.
- Ferguson, John: The religions of the roman empire. London and Southampton 1970.
- Fónagy Iván: A mágia és a titkos tudományok története. Budapest 1943.
- Gager, John G.: Curse tablets and binding spells from the ancient world. Oxford University Press 1999.
- Garosi, Raffaella: Indagini sulla formazione del concetto di magia nella cultura romana. In Paolo Xella (ed.): Magia. Studi di storia delle religioni in memoria di R. Garosi. Roma 1976.
- Gesztelyi Tamás: A római vallás története. Tankönyvkiadó, Budapest 1991.
- Graf, Fritz: A mágia a görög-római világban. Gondolat Kiadó, Budapest 2009.
- Hanslik, R.: Forschungsbericht über Plinius d. Ae. I. In: Anzeiger für die Altertumswissenschaft. hg. von der Österreichischen Humanistischen Gesellschaft, 8. 1955. 193–218.
- Hanslik, R.: Plinius der Ältere, II. Bericht. In: Anzeiger für die Altertumswissenschaft. hg. von der Österreichischen Humanistischen Gesellschaft, 17. 1964. 65–80.
- Healey, John: Pliny the Elder: Natural History, A selection. Penguin Classics 1991.
- Hoffmann Zsuzsanna: A Dirae mint carmen magicum. In: Acta Antiqua et Archaeologica Suppl. II. Szeged 1979.

- Jones, W. H. S.: The magi in Pliny. *Proceedings of the Cambridge Philological Society* 181, 1950/51, 7–8.
- Kákossy László: Varázslás az ókori Egyiptomban. Akadémiai Kiadó, Budapest 1974.
- Köves-Zulauf, Thomas: Bevezetés a római vallás és monda történetébe. Budapest, Telosz Kiadó 1995.
- Le Glay, Marcel: Magie et sorcellerie à Rome au dernier siècle de la République. In: *Mélanges Jacques Heurgon*. Paris 1977.
- Lowe, J. E.: Magic in Greek and Latin literatur. Basil Blackwell, Oxford 1929.
- Magic and ritual in the ancient world. Ed. by Paul Mireckie and Marvin Meyer. Leiden; Boston; Köln: Brill 2001.
- Magika Hiera. Ancient Greek Magic and Religion. Ed. by Christopher A. Faraone/Dirk Obbink. Oxford University Press 1991.
- Németh György (szerk.): Gyógyító számok. Források és tanulmányok a számok szerepéről az antik gyógyászatban. Szeged 2008.
- Ogden, Daniel: Magic, Witchcraft, and Ghosts in the Greek and Roman Worlds. Oxford University Press 2002.
- Idősebb Plinius: Természetráj. (XXXIII–XXXVII.) Az ásványokról és a művészetekről. Fordította: Darab Á. –Gesztelyi T. Enciklopédia Kiadó, Budapest 2001.
- Idősebb Plinius: *Naturalis Historia*. Természetráj (XIV–XVIII), JATEPress, Szeged 2009. Ford.: Hoffmann Zsuzsanna.
- Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft (RE), neue Bearbeitung hg. v. G. Wissowa–W. Kroll–M. Mittelhaus–K. Ziegler–H. Gartner, Stuttgart 1980.
- Römer, F.: Plinius der Ältere, III. Bericht. In: *Anzeiger für die Altertumswissenschaft*. hg. von der Österreichischen Humanistischen Gesellschaft. 31. 1978.
- Sallmann, K.: Plinius der Ältere 1938 – 1970. Forschungsbericht. In: *Lustrum* 18. 1975. 5–299, 345–352.
- Seligmann, Kurt: Mágia és okkultizmus az európai gondolkodásban Budapest 1987.
- Serbat, G.: Pline l'Ancien. État présent des études sur sa vie, son oeuvre et son influence. In: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*. II. 32. 4.: Berlin–New York 1986.
- Swiderkowna, Anna: A hellenizmus kultúrája. Gondolat Kiadó, Bp. 1981.
- Szabó Árpád–Kádár Zoltán: Antik természettudomány. Gondolat Kiadó, Budapest 1984.
- Világirodalmi lexikon X. (P–Praga). Főszerk. Király István. Budapest, Akadémiai Kiadó 1986.

Summary

Caius Plinius Secundus –usually called Pliny the Elder to distinguish him from his nephew and ward, Caius Plinius Caecilius Secundus, whose collected correspondence has preserved such a vivid picture of Roman life– belonged to a family of wealth and was an outstanding example of a successful member of the Equestrian Order. Pliny began his career in the army in Germany and later held a number of procuratorships in Gaul, Africa and Spain. Throughout his busy career as a man of action he had kept up a constant practice of study and authorship. His interest in science cost him his life at the age of 56. He died by the famous eruption of Vesuvius (79 AD). Seven works of him are known but only one, the *Natural History* (37 books) survives. This encyclopedic account of the state of Roman scientific knowledge in the first century AD contains material from works no longer extant and is of unique value for our assessment of early imperial science and technology. It is an encyclopaedia of astronomy, meteorology, geography, mineralogy; zoology, botany and medicine. He claims in his Preface that the work deals with 20000 matters of importance, drawn from 100 selected authors, to whose observations he has added many of his own. His main intention was to collect all the necessary scientific information which can be used in everyday life.

About one third of the books (20–32) deals with the questions of healing. In the subject of medical treatment it is in the 28th book we can read first about magic and magicians' practices. Pliny disapproves this art, he treats their methodes impious and dangerous because they mislead everyone with their fraudulent practices. Pliny tells us that the first writings on magic were the work of Osthanes who accompanied Xerxes on his expedition against Greece. Thereafter he makes a thorough examination about the effect on people of charms, spells, incantations, magic songs. Hereby he lists famous and effective prayers, magical rites. He lays down that he does not believe in magic but he admits its influence in everyday life. Even The Twelve Tablets contain two laws against the use of spell which is a prove that magic had been present in Italy at an early date. He tells us the history of magic in the 30th book. According to Pliny magic is a combination of medicine, religion and astrology. Its origine goes back to Persia, to Zoroaster. We can know the names of famous magicians and their followers. Later magic had reached Greece, Gaul, Britain and at last Italy. He mentions with pride that in 97 BC a law was passed by the Roman senate forbidding the offering of human sacrifices. Magical practices

had become so popular in Rome that Pliny could not disregard them. But he is ambivalent with magic, on the one hand he neglects this art, on the other hand he accepts some of their methods which had proved to be effective during the centuries. He adds: „We may rest fully assured that magic is a thing detestable in itself. Frivolous and lying as it is, it still bears some shadow of truth in it.”

Tördelés: JATEPress,
WordPerfect X4 kiadványszerkesztő program.

Kiadja a JATEPress
6722 Szeged, Petőfi Sándor sugárút 30–34.
<http://www2.u-szeged.hu/jatepress/>

Felelős kiadó: Dr. Pándi Lajos egyetemi docens
Felelős vezető: Szőnyi Erelka kiadói főszerkesztő
Méret: A/5, példányszám: 300, munkaszám: 19/2011.

1996

26. A jeruzsálemi Szent János Lovagrend regulája. [Homonnai Sarolta, Hunyadi Zsolt]
27. Az amerikai alkotmányozási vita: a föderalisták írásából (1787–1788). [Berkes Tímea]
28. Források a németek Szovjetunióba történő kitelepítéséről Közép-Kelet-Európából (1945–1953). [Köteles Péter]
29. Turgót: Levelek a toleranciáról. [Balázs Péter]

1997

30. Európai nemzeti kisebbségek kongresszusainak határozatai (1925–1937). [Eiler Ferenc]
31. Vikíngek az angolszász krónikában. [Rimaszombati Károly] (*elfogyott*)
32. Gildas: Britannia romlásáról. [Novák Veronika] (*elfogyott*)

1998

33. AZ 1904-es szerb–bolgár szerződés. [Horváth Krisztián]
34. A Bayeux-i faliszőnyeg. [Jórárt Júlia, Varga Vanda Éva] (a 18. sz. utánnymása + színes melléklet) (*elfogyott*)
35. Szultáni fermán a Bolgár exarchátus megalapításáról. (1870. febr. 28.). [Horváth Krisztián]
36. A fiatal Napóleon írásai Korzikáról. [Jókai Rita]
37. Esztergom 1595-ös visszavétele a napi jelentések tükrében. [Bagi Zoltán Péter, Szász Géza]
38. Ausztria határai (Saint-Germain 1919. szept. 10.). [Eveli Péter, Dobos Erzsébet]
39. Tervezet a kereszténység leendő békéjéről (Podjebrád-béketerv, 1464). [Karáth Tamás]
40. Törvény Skócia lefegyverzéséről (1746). [Fejér Ingrid]

1999

41. Az 1902-es orosz–bolgár katonai konvenció. [Horváth Krisztián]
42. Szemelvények Aeneas Sylvius Piccolomini „Európa” c. művéből. [Nótári Tamás]
43. Marcus Tullius Cicero M. Caelius védelmében mondott beszéde. [Nótári Tamás]

2000

44. „A Népszövetség halála”. Dokumentumok az olasz–etióp konfliktus történetéből (1935–1936). [Szélinger Balázs]
45. A szudétánémet kérdés a második világháborúban (Edvard Beneš és Wenzel Jaksch levelezése 1939–1943). [Kasza Péter]
46. Načertanije (A szerb nemzeti és külpolitika titkos dokumentuma, 1844). [Szajcsán Éva]
47. Juan Donoso Cortés: Értekezések. [Bán Mónika]
48. Napóleon trianoni dekrétuma az Illír Tartományok megszervezéséről. (1809. dec. 25.) [Pándi Eszter]
49. Dokumentumok az 1911–1912-es olasz–török háborúból. [Horváth Krisztián]

2001

50. Mary Rowlandson fogságának és szabadulásának elbeszélése. [Zámbó Ildikó]
51. Marcus Tullius Cicero Q. Ligarius érdekében mondott beszéde. [Nótári Tamás]
52. Békeszerződés az Egyesült Államok és Mexikó között (1848). [Kökény Andrea]
53. Navigatio Sancti Brendani Abbatis * Szt. Brendan apát tengeri utazása. [Majorossy Judit] (*elfogyott*)

2002

54. Az 1930-as görög–török barátsági és semlegességi szerződés. [Balogh Ádám]
55. John F. Kennedy és Nyikita Sz. Hruscsov levelezése a kubai rakétaválság alatt. [Simon Ágnes, Simon Eszter]
56. Korzika 1755-ös és 1794-es alkotmánya. [Tandori Mária]
57. Jugoszlávia külpolitikai dilemmája 1940-ben. [Tóth-Szenesi Attila, Szajcsán Éva]
58. Állam – Szent Unió – Skizma. [Kovács Kálmán Árpád]

2003

59. Három középkori germán törvénykönyv. [Huszár Edit]
60. Az első világháború és a spanyol semlegesség. [Pallagi Mária]
61. Edvard Beneš: Az osztrák probléma és a cseh kérdés. [Gulyás László, Halmos Tamás]
62. Johann Martin Honigberger: Napkeleti gyümölcsök. [Buczkó Zsuzsanna]

2004

63. Zsebkalauz Németországhoz. [Kovács Melinda, Szilárd Balázs]
64. Sztálin és Tito moszkvai titkos találkozása. 1948. február 10. [Vukman Péter]
65. Olasz–spanyol kapcsolatok a második világháború idején. [Katona Eszter]

2005

66. A konstantinápolyi egyezmény (1800. ápr. 1.) és Ali pasa levélváltása a Jón-szigetek kormányzójával (1807–1808). [Szász Erzsébet]
67. Szemelvények Zsigmond lengyel herceg budai számadásából. [Horogszegi Zoltán, Rábai Krisztina]
68. Hydatius: *Chronica* (379–469). [Széll Gábor]
69. Magyar források a finn–szovjet téli háborúhoz. 1939. nov. 30.–1940. márc. 12. [Vámos Barbara]
70. A szovjet–jugoszláv konfliktus története a források tükrében (1948 február–1949 november). [Vukman Péter]
71. Az 1945-ös szovjet atomkémkedés dokumentumok tükrében. [Cora Zoltán]
72. Hruscsov–Tito levélváltás 1954. [Ifj. Prohászka Géza]

2006

73. Konrad Adenauer kancellár beszéde az első nyugatnémet kormány programjának vitájában (1949). [Mucsi András]
74. A késő Anjou-kori dalmát és magyar tengeri hajózás 1381 és 1382-ből származó oklevelek alapján. [Juhász Ágnes]
75. Németország és Nagy-Britannia diplomáciai kapcsolatai 1892–1904 között. (A Tilley-memorandum, 1905). [Rostás Róbert]
76. A Jézus Társaság feloszlása (1759–1773). [Babarczy Dóra]

2007

77. A Lex Imitana (egy Flavius-kori municipium törvénye). [Illés Imre Áron]
78. A Bor-Kalán nemzetség birtokperének ítéletlevele 1332-ből. [Papp Róbert]

2008

79. A Szent István csatahajó elsüllyedése. 1918. június 10. [Bánsági Andor] (*elfogyott*)
80. Tunnunai Victor: *Chronica* (444–565). [Széll Gábor]
81. Spanyol dinasztikus alternatíva: A karlisták. [Polácska Edina]

2009

82. Városi törvények a római köztársaság utolsó századából. [Janzsó Miklós, Szabó Ádám Ágoston]

2010

83. Békeszerződés Anglia és a Holland Egyesült Tartományok között (Breda, 1667. július 31.). [Palotás Zsolt]

2011

84. Hivatalnokok, lázadók, szerzetesek (Késő római szöveggyűjtemény 1.). [Bara Péter, Illés Imre Áron, Palotás György, Szabó Ádám Ágoston és Varga Ferenc]
85. Városi közigazgatás a *Digesta* 50. Könyvében. [Illés Imre Áron]
86. Idősebb Plinius a mágiáról. [Takács Anikó]